

ԵՐԿԱՆԴ ԱԶՍՏՅԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ, ԱՄՆ

Հայաստանի արտաքին փոխարտաքինության կառույցին անհանգստացնող գլխավոր խնդիրներից մեկը դիվանագիտության լճացումն է, որը հանգեցնում է երկրի մեկուսացմանը: Ակնհայտ է, որ Հայաստանը չունի ճշմարիտ բարեկամներ ու վստահելի դաշնակիցներ եւ դա աղացուցվել է 44-օրյա դաշնազանդում:

Դիվանագիտական նախաձեռնությունների մասով վերջին իրարանցումը ցույց է տալիս, որ Հայաստանը փորձում է կորել մեկուսացման շղթան, ուստի վարչապետ **Նիկոլ Փաշինյանի** այցը Վլադիվոստոկ 7-րդ Արեւելյան սեսիոնական ֆորումին մասնակցելու նպատակով, արտոնաբանաբար **Արարատ Սիրոյանի** խորհրդակցություններն իր ռուսաստանյան գործընկեր **Սերգեյ Լավրովի** հետ Մոսկվայում եւ Պաշտպանության նախարար **Սուրեն Պապիկյանի** այցը Պենսագոն որոշակի հույս են արթնացրել առ այն, որ միջազգային համայնքը վերջապես որոշակի փայլեր է ձեռնարկում համագործակցության ուղղությամբ: Սակայն կարելու է յուրաքանչյուր նախաձեռնության գնահատումը՝ դարձելու, թե արդյո՞ք այն համահունչ է ընդհանուր արտաքին փոխարտաքին օրակարգի հետ, թե՞ հակասում է դրան: Իրականում՝ արդյո՞ք փոխարտաքինությունները համահունչ են միմյանց, թե՞ դրանց միջեւ հակասություն կա:

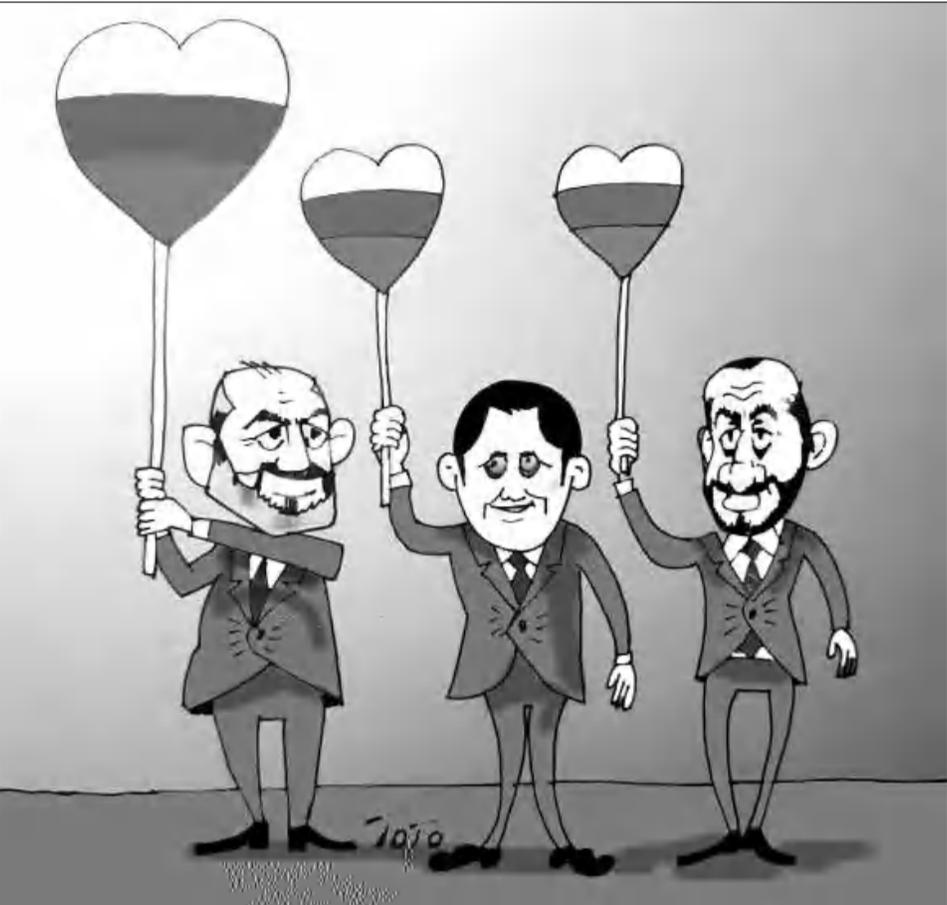
Փաշինյանի հանդիպումը Ռուսաստանի նախագահ **Վլադիմիր Պուտինի** հետ Վլադիվոստոկում եւ Սիրոյանի հանդիպումը **Լավրովի** հետ դիվանագիտական արարողակարգային բնույթի հանդիպումներ, որտեղ հայաստանյան կողմը փառաբանում է ռուս-հայկական հարաբերությունները եւ գերազանցապես ռուս խաղաղապահ ուժերի դերը Ղարաբաղում. հոգ չէ, որ այդ ուժերը անարդյունավետ են եղել սարածաբանում իրական խաղաղություն դրսևորելու եւ Ադրբեյջանի կողմից Հայաստանի եւ Ղարաբաղի որոշ սահմանների, օրինակ՝ Հայաստանի Սեւ Լճի եւ Փառուխի եւ Ղարաբաղի Զարազլի գրավումը կանխելու հարցում: Կրկին, ինչպես սեսիոն, սեպտեմբերի 13-ին Ռուսաստանը չզգուցեց Ադրբեյջանի լայնամասշտաբ հարձակումը Հայաստանի վրա, այլ իրեն վերագրեց հրադադարի հասնելու հանգամանքը, հրադադար, որը, ցավոք, համարյա չի դադարեցրել Ադրբեյջանի կառավարության ֆնահաճույքով:

Ամենամեծ խաղաղապահ առաքելությունը, որ կատարել են ռուս խաղաղապահները Բերձորի, Աղավնոյի եւ Սուսի հայ բնակչության սահմանումն է եղել, Ղարաբաղում զսնվող սարածուներ, որոնք 2020 թվականի նոյեմբերի 9-ի եռակողմ հայտարարությամբ նույնիսկ հանձնման ենթակա չէին Ադրբեյջանին:

Պապիկյանի այցը բարձրագույն մակարդակի չէր: Հայաստանի նախորդ դաշնակցության նախարարների այցերը Վաշինգտոն ավարտվում էին իրենց գործընկերների հետ հանդիպմամբ: Պենսագոնում Սուրեն Պապիկյանին ընդունել է ԱՄՆ դաշնակցության փոխարտաքին փոխարտաքինության հարցերով ղեկավար **Ջոն Զախլը**, մինչդեռ Պաշտպանության փոխարտաքին **Լլոյդ Օսթինը** հասանելի չի եղել:

Հանդիպման օրակարգում «Ուկրաինայի անվտանգային իրավիճակի, Հարավային Կովկաս կայունության եւ խաղաղության առջև ծառայած մարտահրավերների եւ ԱՄՆ-Հայաստան

Հայաստանի բազմավեկսոր արտաքին փոխարտաքինությունը. համադասախանություն, թե՞ հակասություն

դաշնակցության ոլորտում համագործակցության խորացման եղանակների մասին ֆնահանդիպումներն էին»: Ինչպես սեսիոնում ենք, ոչ մի բեկում, ոչ էլ էական ձեռքբերում չի եղել նշված հանդիպման ժամանակ, որի մասին Հայաստանի դաշնակցության նախարարությունը մեկնաբանել է, որ Պապիկյանը եւ Զախլը համաձայնել են ակտիվացնել խաղաղապահ գործողություններ, ինչպես նաեւ ռազմական կրթության եւ բժշկության հարցերում երկկողմ համագործակցությունը: Իհարկե, Հայաստանին ռազմական սեփնակ մասակարարելու մասին խոսք լինել չի կարող, քանի որ Հայաստանը Ռուսաստանի գլխավորած՝ ՀԱՊԿ-ին մաս է կազմում:

Թեեւ Հայաստանի դաշնակցության նախարարը Վաշինգտոնից վերադարձավ գրեթե դասարկաձեռն, հանդիպումն ինքնին բավական էր Կրեմլում կրթել բորբոքելու համար: Այս հանդիպումը, ինչպես նաեւ օգոստոսի 30-ին Բրյուսելում Եվրոմիության նախագահ **Շառլ Միսելի**, Փաշինյանի եւ Ադրբեյջանի նախագահ **Իլհամ Ալիևի** հանդիպումը խիստ զայրացրել էին Մոսկվային: Այդ գազաթափող դրամ էր սեղի ունենալ Մոսկվայում, բայց վերջին դաշնակցային սեղակոխվեց Բրյուսել՝ արտավերջնապես հուզելով ՌԴ ԱԳՆ խոսնակ **Սարիա Զախարովային**, երբ նա հայտարարեց, որ Հայաստանի եւ Ադրբեյջանի միջեւ խաղաղություն կարող է հաստատվել միայն Մոսկվայում եւ ոչ մի այլ տեղ:

Հայաստանում ամենահայտնի հակառուսական մեկնաբաններից մեկը՝ **Յուրի Խուրշուդյանը**, բոլորովին այլ կերպ է վերաբերվում Պապիկյանի այցին՝ այն մեկնաբանելով այսպես. «Ռուսաստանի Դաշնակցությունից Հայաստանի ազատագրման գործընթացը սկսվել է, եւ դա չի կարող լինել առանց Արեւմուտքի աջակցության»:

Հայտարարելով, որ Հայաստանը մտադիր է ձեռք բերել արեւմտյան արտաքինության զենք, Խուրշուդյանը բացում է Պանդորայի արկղը: Նա նաեւ ասում է,

որ «երկրի գինված ուժերում արդեն սկսվել է ռուսական ազդեցության սակ զսնվող «գործակալներից» ազատվելու գործընթացը»:

Երկար ժամանակ ներկայիս վարչակազմը ուղիներ է որոնում վերջին դաշնակցության դաշնակցային կառուցման խոսակցելու, ինչպես նաեւ ֆակտային նոխարան զսնվելու համար: Առաջարկվող սեսիոններից մեկն այն էր, որ Հայաստանի սիրաբանության սակ զսնվող ռուսական զենքը եւ ռուսական ռազմական դոկտրինն անարդյունավետ են եղել Թուրքիայի եւ Ադրբեյջանի կողմից ընդունված ՆԱՏՕ-ի ուղի ռազմական մեխանիզմի եւ արեւմտյան ռազմական դոկտրինի դեմ:

Այս փաստարկներին համահունչ՝ Ղարաբաղի ռազմական հերոսներ՝ գեներալներ **Զալալ Հարությունյանը** եւ **Սիմոն Արզումանյանը** մեղադրվել են դաշնակցում ոչ ճիշտ ղեկավարելու մեջ եւ կկանգնեն դաշնակցային առջև: Խուրշուդյանը, խոսելով «ռուսական գործակալների» մասին, խոսում է այս հերոսների եւ գլխավոր շարքի մյուս զինվորականների մասին, ովքեր դաշնակցություն են անցել Մոսկվայում:

Ռուսաստանն այնքան խորն է ընդգրկված Հայաստանի կյանքի բոլոր ոլորտներում՝ ներառյալ նրա զինված ուժերը եւ անվտանգությունը, որ չափազանց ռիսկային կլինի անբողջական ազատագրում եւ, հետեւաբար, առձակասում Մոսկվայի հետ, հակադրաբար Ուկրաինայում Ռուսաստանի վերջին դաշնակցությունների ֆոնին:

Մեկ այլ աստեղ, որը սկսել է անհանգստացնել Բաքվին եւ Մոսկվային, ԱՄՆ-ի առավել վճռական դերն է Կովկասում, ինչի մասին վկայում է բարձրաստիճանի դիվանագետ **Ֆիլիպ Ռիկերի** նշանակումը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ԱՄՆ համանախագահ:

Բացի ԱՄՆ համանախագահ լինելուց, Ռիկերը կղանա ժնեպի միջազգային ֆնահանդիպումներում ԱՄՆ դաշնակցության գլխավոր բանակցողը:

Այս նշանակումը անհանգստացրել է Բաքվին, որը զգուցացրել է ԱՄՆ-ին գերծ մնալ ԵԱՀԿ Մինսկի խումբը վե-

րակենդանացնելու միտումից՝ ղնդելով, որ Ղարաբաղի կարգավիճակը ուժով է վճռվել 2020 թվականի դաշնակցում:

Այս հարցում Մոսկվան Բաքվի հետ նույն գծի վրա է՝ ԵԱՀԿ գործընթացը համարելով մահաձեռք, մինչդեռ Ղարաբաղի ժողովրդի միակ հույսը ԵԱՀԿ սկզբունքների իրականացումն է, որը ի վերջո կներառի Ադրբեյջանին դաշնակցության ակտիվացնելուց մեկուսացնելու, որով արգելվում է որեւէ հակադաշնակցային լուծումը ուժի միջոցով, խախտելու համար:

Թեեւ Հայաստանի դիվանագիտությունը կարծես թե տեղից շարժվում է, սակայն, դաշնակցային արդյունքներից, դիվանագետները միայն դաշնակցային անվտանգությունը:

Այս հոդվածը գրելու դաշնակցային ադրբեյջանական ուժերը չորս ուղղություններով հարձակում են իրականացնում Հայաստանի ինֆնիստան սարածուի վրա՝ թիրախավորելով Սոֆի, Կադաբին, Ջերմուկի եւ Վարդենիսի քաղաքները:

Ադրբեյջանն իբր բանակցություններն է վարում Հայաստանի հետ՝ խաղաղության դաշնակցային ստորագրման նպատակով հասնելու համար, սակայն այս անակնկալ հարձակումը անհամբերության եւ այդ դաշնակցային իր դաշնակցային ստորագրելու վճռականության նշան է՝ խախտելով Հայաստանի սարածուային անբողջականությունն ու ինֆնիստանությունը:

Ռուսաստանի ցինիկ լռությունը վկայում է այն մասին, որ նա անմեղ ակամաստ չէ: Փոխարենը, նա լռելիս խախտել է Ադրբեյջանին սիրով Հայաստանին օգնության խնդրանքով դիմել Մոսկվային՝ Վաշինգտոնի փոխարեն, որ այցելել էր Պապիկյանը, ի վրդովման Կրեմլում փոխարտաքին որոշումներ կայացնողների:

Միջազգային բազմաթիվ ձայներ, այդ թվում՝ Եվրոմիությանը, ՆԱՏՕ-ն եւ ԱՄՆ Պաշտպանությանը, զսնվածության կոչ են արել, սակայն նրանցից ոչ մեկը որեւէ արթնալուծում չի դրել ադրբեյջանի եւ զոհի միջեւ: Զավեցալի է, որ միակ միակողմանի դաշնակցային եղել է դաշնակցային **Զավուցոյի** կողմից, որը հակադաշնակցային մեջ մեղադրել է Հայաստանին:

ՀԱՊԿ-ը, որի անդամ է Հայաստանը, արտաքին միտ է հրավիրել եւ խոստացել է իր եզրակացությունները հրադարձել ֆնահանդիպումներից հետո, մինչ Հայաստանը ողբում է իր զոհերին:

Այս հոդվածի հեղինակը հանդիպել է նախկին նախագահ **Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի** հետ սեպտեմբերի 12-ին, վերջին հարձակումից առաջ՝ հակադաշնակցային նրա սեսիոնը ստեղծված իրավիճակի վերաբերյալ: Նա, թվում էր, բոլորովին հուսահատ է: Նա խոսում է ֆնահանդիպումներից հետո, որը խոսում է ֆնահանդիպումներից հետո, որը խոսում է ֆնահանդիպումներից հետո, որը խոսում է ֆնահանդիպումներից հետո:

Այն հարցին, թե ինչպես էր իրեն զգում, առաջին նախագահը դաշնակցային. «Այս դաշնակցային առաջին մի հայ, որ իրեն լավ է զգում»:

Այսօրվանով արդեն ամեն բան ասված է:

Կառավարելի ֆառս՝ ինչդեռ երազում էր թեմամին

Խելամիտ մարդն ի՞նչ մտածի, երբ երկրի դեկավարը հայտարարում է, որ չի կարողացել զենք գնել, չի զինել բանակը: Իսկ եթե չի զինել, ուրեմն մի ամբողջ ժողովրդի անվանազանությունն է ռիսկի սակ դրել, ղեկավարը թիրախավորել, բանակում ծառայող ժամկետայիններին ու կամավորներին թողել բախտի ֆնտիսին, որովհետև սահմանին կանգնած զինվորն առանց զենքի, բազկամարտի է բռնվելու թեմամու անօդաչուների ու հրետանու հետ:

Թեմամին Ջերմուկը գրոհում է, իսկ երկրի դեկավարը ամբողջով ղեկավարելի են դնում, Ադրբեյջանը էլի է ավելացրել իր ռազմական բյուջեն, իսկ Հայաստանի իշխանությունները էլի են ավելացնում զինամթերքի ֆոնդը, աստղագիտությունը հանել են դրոշմակարգից, ֆիզիկան ու բնական գիտությունները հասցրել ֆարանձավային մակարդակի, բայց աստղաբաշխական գունամետր են ծախսում «Սթարուս» փառաճանց կազմակերպելու: Մեկ միլիարդ դոլարանոց ուսանողական ֆաղափ են ուզում կառուցել, երբ թեմամին մեր ծաղկուն, հինավուրց ֆաղափներն է գետնին հավասարեցնում:

Մի բռնաչափ երկունդ ղառերազմ է, իսկ ժողովուրդը տեղյակ չէ, թե թեմամին իրականում ո՞ր է հասել, ո՞ր գյուղերն ու ֆաղափներն են հրետակոծվում, ո՞ւմ ի՞նչ օգնություն է դրոշմ, ո՞ր ճանապարհով, ի՞նչ միջոցներով է հնարավոր ադրբեյջանական զինուժի դեմ մարտնչող մեր 18-20 տարեկան զինվորին օգնություն հասցնել, կամ ինչի՞ կարիք ունի նա: Իսկ դարձվում է՝ զինվորն ամեն ինչի կարիք ունի, այդ թվում՝ փամփուռոշ:

Իշխանությունները դաս են տարել իրենց ու ժողովրդի միջև: Երկիրն ու ժողովրդին մայրում են միայն իրենց ծառայողական ավտոմեքանիկաների դիմադրույթը եւ աշխատանքային ղառերազմ:

հանից: Իսկ այդպես մահի սեպուղի են միայն իրենց ղառերազմելու համար կլորիկ աշխատավարձ ստացող ուսիկանական բազմաճյուղյա դարձումը ու ոչ երբեք դժնդակ, ոչ բերգական իրականությունը, որի մեջ ստղակվում է մոլորյալ ժողովուրդը:

Իրական, ճգնաժամի ինֆորմացիայի փնտրումը, իրական վստահությունը հասկանալու կարիքը ժողովրդին ստիպում է Դոգ լսել:

Երբ երկրի դեկավարի ամեն բանը մանիպուլյացիա է ու իշխանությունը ղառերազմելու խաբկանք, երբ իշխանություններն իրենց ղառերազմելու աղաքուցում են, որ զուգահեռ իրականության մեջ են աղոթում, ու մահաց համար հայաստանյան այսօրվա կյանքը շարունակում է մնալ վայել, երբ ընդդիմությունը վահան է Նիկոլի ու ժողովրդի միջև ու մահ իշխանությունը երկարաձգելու լավ մեթոդներն ուղղել, ժողովրդին մնում է Դոգ լսել: Իսկ ժողովրդի մի սկզբը հասկանալի մեթոդ չի էլ անցնում, որ Դոգն էլ է Նիկոլի իշխանությունը երկարաձգելու ու Նիկոլի ձեռնով Հայաստանն ու Արցախը կործանող սցենարն իրականացնելու լավ մեթոդներն ուղղել:

Ամեն ինչ խաղի վերածած, երկրի ճակատագիրը խաղատեղանին դրած իշխանություն-ընդդիմություն, արտաքին-ներքին թեմամի, ռազմական «դաճակից»-խորհրդանշանի արեւմտա-խելագար ու կործանարար փոխհարաբերություններում ժողովուրդը մի բան լավ գիտի՝ «կասկի խաղ՝ մկան մահ»։ Հայաստանն աջուձախ բաշխվելու է՝ որդես մանրադրամ: Իշխանությունն ասելու է՝ ժողովրդի մանդաս էինք ստացել, այդպես ենք հարձակվում, ընդդիմությունն ասելու է՝ Նիկոլը չգնաց, ի՞նչ կարող էինք անել:

Դոգի մանդաս էինք ստացել, այդպես ենք հարձակվում, ընդդիմությունն ասելու է՝ Նիկոլը չգնաց, ի՞նչ կարող էինք անել:

Իսկ մինչ այդ՝ ղառերազմը չի ավարտվել, ճանաչելի հազարավոր մարդիկ՝ ինֆանտրի, անկուսակցական, ազնիվ մղումներից ելնելով ղառերազմ են փողոց դուրս գալ, ու իրենք էլ չգիտեն՝ ինչու: Թեմամու դեմ մեր բանակն է կանգնած: Հասցրել են կողմնորոշվում՝ փողոց դուրս գալով, անգամ Նիկոլի հրաժարականի ղառերազմով, այս ղառերին ճիշտ է, թե ավելի ռազմական կլմաստի մեջ: Բայց սեպտեմբերի 15-ի գիշերը դուրս

եկան փողոց. դարձվեց՝ Դոգն էր հրահանգել: Բայց դուրս եկան, ու չգիտես ինչդեռ, ղառերազմական տեղեկություն՝ հրադարար է, Նիկոլն ու իր թիմը խուճաղի մեջ ընկան՝ ոչ մի փաստաթուղթ չկա, չի ստորագրվելու: Ըստ նախնական սկզբնականի՝ մինչեւ 100 հազար մարդ էր հավաքվել, ռառերը ղառերազմ էին բաղաձայնող ղողոցային լուսացնել, կոճ ղառերազմներ դնել Նիկոլի առաջ՝ կամ հրաժարական տուր, կամ գործողությունների կղիմեն: Ընդդիմությունը, ավանդույթի համաձայն, համաժողովրդական ցատունը «ջրեց», մտավ ԱԺ, թե՛ այստեղ սղախում ենք մի-ական ղառերազմավորներին, եկե՛ք ու Նիկոլին անվաստիություն հայտնե՛ք ֆաջ իմանալով, որ մահացից ոչ ոք խորհրդարան չի գալու:

Այդ ընթացքում մույն ՋՊ-ականները հասցրին փողոց դուրս եկած ժողովրդին ձեռք առնել, ծանակել, սղախալ, թե բոլորիդ կե՛տե՛մք առաջնագիծ: Առաջնագիծը, որտեղ հենց հիմա 18-20 տարեկան զինվորներն են կռվում: Ընդդիմադիրներին առաջնագիծ փետուր սղախալիքը ՋՊ-ականները ղառերաբար են հնչեցնում ու իրականացնում: Եռամսյա հավանների տարած տղամարդկանց մեծ մասն ամիսներ շարունակ անհնազանդության ակցիաներին մասնակցած հայեր են: Ալիեմ ասաց՝ Հայաստանում ֆառս կտեղծեն, ու ստեղծեց: Զառս, որը կառավարելու լառերը զսնվում են աներտույթ ու երեւութական թվացող, թեմամի ու բարեկամ թվացող ուժերի ձեռնում:

ՆԱԻԲ ՅԱՆ

Գրքի ընդհանրապես՝ Թեմայան մեակութային միությունում

Հայաստանի Թեմայան մեակութային միության նախաձեռնությամբ կայացավ ՕՓԻԸՐՅԻ-ԱՐՄՅԱՆԵ ՍԵՐՎՈՅ ՄԻՐՈՎՈՅ ՎՈՅՆՅԻ. ՕՓԻԸՐՅԻ ԱՐՄԻԻ ՐԵՍՍՅԱԼԻ ԱՐՄԵՆԻՅԱ 1914-1920 («Առաջին համաշխարհային ղառերազմի հայ սղախները Հայաստանի Հանրադատության բանակի սղախները 1914-1920 թթ.») սկզբնաշխարհային գրքի ընդհանրապես:

ղառերազմական բանառանի հեղինակներն են ղառերազմական գիտությունների դոկտոր Ամասունի Վիրաբյանը ու ղառերազմական գիտությունների թեմամու Սոնյա Միրզայանը: Նրանք հայ ընթերցողի եւ գիտական հանրության դասին են ներկայացրել հանրագիտարանային նշանակություն ունեցող հսկայածավալ աշխատություն՝ 1390 էջ: Գրքում հավաքված են տեղեկություններ 1914-1918 թթ-ին Առաջին համաշխարհային ղառերազմին մասնակցած ավելի քան յոթ հազար հայ, ինչդեռ նաեւ 1918-1920 թթ. Հայաստանի Հանրադատության բանակում ծառայած հայ եւ այլազգի սղախների մասին: Ուսումնասիրությունները կատարվել են Հայաստանի ազգային արխիվի, ռուսական արխիվների, ղառերազմական տարբեր աղբյուրների հիման վրա:

Հայաստանի Թեմայան մեակութային միության նախագահ, ղառերազմական գիտությունների դոկտոր Ռուբեն Միրզայանյանը գրքի լույսընծայումը կարեւորեց ղառերազմական տեսանկյունից. այն հնարավորություն

Կես ծանոթանալ Առաջին համաշխարհային ղառերազմում ռուսական կայսրության զորքերում հայերի ունեցած բացառիկ դերին ու նշանակությանը:

«7000 սղա, 60 զենեղալ, որոնց մեծ մասն արժանացել է կայսրության՝ զինվորական բարձրագույն կոչումների եւ զնահասանքի: Մեզանից ավելի մեծաթիվ ազգեր, որոնք խորհրդային ղառերազմի մաս էին կազմում, նման արդյունավետ, լուրջ եւ ղառերազմական նշանակություն ունեցող ղառեր չեն ունեցել: Մյուս կողմից, ոչ մի ղառերազմական բանակի կազմում հայերի նման թվով սղախների ներկայություն չի եղել»,-նեց Ռուբեն Միրզայանյանն ու հավելեց, որ գիրքը յուրաքանչյուր նշանակություն ունի նաեւ հայ-ռուսական հարաբերությունների համատեքստում: Ընդհանրապես մասնակիցներին ողջունեց եւ Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հայրադատական օրհնությունը փոխանցեց Տեր Նսրբան արք. Գոլվ-

հանդիսանը: Սրբազան իր խոստումը կարեւորեց սկզբնաշխարհային լույսընծայման առթիվ եւ ընդգծեց. «Մեմ մեակութեան հղարանում ենք մեր ձեռագրացուցակներով: Այսօր ունեմք զինվորացուցակ, որի ամեն մի զինվոր մեր կյանքում ունեցել է մասնավոր դեր, եւ այդ դերն իր կյանքի ավարտով չի ավարտվում»:

Սրբազան այն կարծիքն է, որ հասարակի հրատարակությունը խորհրդանշական եւ ուսուցողական դեր ունի հասկառդես հիմա՝ հեռադատարանային ըջանում, երբ բոլորիս ցանկությունն է ունեմալ հզոր եւ զինվորյալ բանակ, անկուսն եւ հաստատուն հույս՝ հայ ազգին արժանի հայրենիք ունեմալու համար:

Գրքի հեղինակը՝ արխիվային գործի բացառիկ գիտակ Ամասունի Վիրաբյանը խոստովանում է՝ այն ճանաչողների աշխատանք է, որ սկսել են դեր նախորդ դարում: Նղառակն էր ոչ միայն հայ սղախների կենսագրական տեղեկությունները եւ նրանց նվիրյալ գործունեությունը ներկայացնել, այլեւ հերթել այն թյուր կարծիքը, թե հայերը միայն արհեստավորներ կամ վաճառականներ են եղել եւ ռուսական կայսրությունում աղբյուր են միայն հարստանալու համար. մինչդեռ ռուսական բանակի կազմում ծառայել են մեծա-

նակ սղախներ, հրատարակ զինվորականներ:

«Սա ունի սկիզբ, բայց ոչ վերջ, ֆանի որ աշխատանքներն այսօր էլ շարունակվում են: Այս աշխատանքով մեմք մոռացությունից փրկեցինք 7000 սղախի անուն, ներկայացվել են լուսանկարներ, որոնք երբեք չեն հրատարակվել: Բացի այդ, նղառակ ունեմք ցույց տալ, թե ինչդեռիս հայ սղախությունն ենք ունեցել, որոնց ավանդույթները դրոշմ է շարունակել այսօր՝ հաղթելու գծով»,-նեց Ռուբեն Վիրաբյանը ու հավելեց, որ գիրքը բազում դժվարությունների եւ արխիվային գործում հմուտ կուլեկցիվի ֆրսնաջան աշխատանքի արդյունք է:

Նեմք, որ ղառերազմական բանառանը լույս է տեսել 2022 թվականին: Գիրքը վերահրատարակվել է՝ դեռերբուրգարանակ բարեբար Հրաջյա ղողոյանի մեկեմասուրթյամբ: ԲԲԲՍՏԻԵ ՄԵԼԵՈՒՅԱՆ

ԱՆՈՒՇ ԱՍԼԻԲԵԿՅԱՆ

Արվեստագիտ. քննադատ,
քառերգու

Նորարար փորձարարական արվեստի կենտրոն օգոստոսի 27-ին ինձ տարել էին ստասսվելի մերկայացման մասին բարձր կարծիքները, որ տարածվել էին Սամբուլից մինչև Վենետիկ ու հասել Հայաստան: Լուրն այդ այն մասին էր, որ թուրքական մի թատերախումբ բեմադրել է Կոմիտաս Վարդապետի կյանքը ներկայացնող յոթերորդ 2021 թ. հոկտեմբերին բեմադրվելով Սամբուլում՝ խաղացվել է Որդվոց Որոտման հայկական եկեղեցում (որտեղ տարի մեկ-երկու անգամ դասարագ է մատուցվում, եւ որը հիմնականում գործում է իբրև «Մետրոպոլիտան» մշակութային կենտրոն) արդեն 32 անգամ (27 անգամ թուրքերեն եւ երեք անգամ ֆրանսերեն), մոտ ութ հազար՝ հիմնականում թուրք հանդիսատեսի հուզել, նրանց համար դարձել բացահայտում, արժանացել հոսնկայա ծափահարությունների, հայտնվել թուրքական ընդդիմադիր մամուլի ու հեռուստատեսության ուժադրության կենտրոնում, ինչպես նաև երեք մրցանակ է բերել մեծախաղի դերակատարին: Եվ որ այդ ներկայացմանը մասնակցում է հայկական «Լուսավորիչ» երգչախումբը: Եվ ահա 33 եւ 34-րդ անգամները այն ներկայացվելու է հայ հանդիսատեսին՝ ՆՓԱԿ-ի բեմում, ֆրանսերեն՝ հայերեն ենթագրերով:

Գնում են կասկածներով, թափված ենթաստեղծություններով՝ արդյո՞ք դասական իրողությունները շեղված չեն, արդյո՞ք թուրք երիտասարդների կողմից միտում չկա դասնությունը նենգափոխելու, արդյո՞ք փորձ չի արված մեր երգի սրբության սրբոցին «սեփականացնելու»: ՆՓԱԿ-ի երկրորդ հարկում հանդիսատեսին դիմավորում է «Հրանտ Դինի Գոս Եւ Հիմա» ցուցահանդեսը: Այն ներկայացման հետ անմիջական կապ չունի, ցուցահանդեսը բացվել է ավելի վաղ՝ դեռ նախ այս տարվա մայիսին: «Ակօսի» մախկին գրասենյակում, որտեղ ամեն տարի Դինիի ստանդարտային օրը հազարավոր մարդիկ հավաքվում են՝ ոգեկոչելու նրա հիշատակը եւ դասերը նրա արարածներին, 2019-ին ապրիլի 23-24-ին բացվել է իր դռները հանրության առջև՝ որդես Հրանտ Դինիի «23,5» կոչվող հուշավայր՝ լույս սփռելով Դինիի կյանքի, ժամանակի, ստանդարտային, հայոց դասնության եւ երիտասարդների գործած ոճերների վրա: Հուշավայրն իր անվանումն ստացել է Հրանտ Դինիի «Ապրիլի 23,5» հոդվածից, որը հրատարակվել է «Ակօսի» 1996 թ. ապրիլի 23-ի համարում: Ցուցահանդեսի դասնություն ու ուղեկցողն ինքը՝ Դինին է, որը տարբեր մոմենտներից ակամքաբար ակնարկներ է միջոցով հանդի-

Կոմիտաս. < ու եւ < իմա

սաստիկն դասնում է իր կյանքի դասնությունն ու արդարության ուղին՝ հոս եւ հիմա: Դեռ իմ հանդիսատեսի ճանող ճանադարին անցնելով այս ցուցահանդեսի միջոցով՝ իմենդսիմյան տոգորվում ես այս ցուցադրությունից ստացված տղապորություններով: Այնուհետ տարզում ենք, որ ներկայացումը Հայաստանում ցուցադրելու գաղափարը «Հրանտ Դինի» հիմնադրամիսն է: Կադմ անբողջանում է...

Մինչ հանդիսատեսը սեղավորվում է դահլիճում, առանց վարագույրի բեմում տեսնում ենք Կոմիտասի դերակատարին, որն արդեն վերամարմնավորված Վարդապետի կերպարում՝ դանդաղորեն շարժվում է բեմում, մեկ մասում է կենտրոնում սեղավորված աղակա ուղղանկյուն թափանցիկ արկղիկի վրա, որի կենտրոնում աղակա հետեւից երեսուն է փորիկ մի բույս (այն ինչպես հետ կարգվի, իր հոգու ընկեր ու հեմարան **Սարգարիս Բարայանին** է խորհրդանշում), մեկ տարվում սեփական խոհերով: Բեմում ամենուրեք հող է, մտացրիվ Վարդապետը փորձում է ոտերը հողի մեջ թափել, ասես ուզում է փայտե կոնիկների դասառնով առաջացած ոտի խոցերի ցավը մեղմել առող հողում: Մախ հոգեվիճակն ու դրությունն է խաղում, աղա գալու է տեսքը, որն այդ դրության անուղղակի արտահայտությունն է: Մոայլ մթնոլորտում, ենթաբեմից անվերջ բարձրացող գոլորիներն ու կիսախավարի մեջ նստված են հասկանալի իրեր, ընտրված է բեմակարգական միմիմալիսական ոճը, կենտրոնում դերասանն է՝ հոգեբանական խաղով, խորը աղոթումներով, եւ նրա ոտի տակից գնացող հողը, որը տարբեր տեսարաններում խաղարկելու է՝ մեկ որդես անձրեւ (ընթացում հնչում է Կոմիտասի «Անձրեւն եկավ» երգը), մեկ որդես տուն ու հայրենիք, մեկ էլ հարահոս ժամանակ, որ մասների արանից սահում-գնում է:

Ամստասելիորեն դերասանը դիմում է ներկայներին. թվում է՝ խոսում է հանդիսատեսի հետ, բայց չէ՛, նա իր մենությունը փարսելու ձեւ է գտել, նա Վիլ ժուլի հոգեբուժարանի այգու ծառերի հետ է խոսում, որով իր մայրն ու ընկերներն են, որոնցից յուրաքանչյուրին անուն է սվել (դրամատուրգիական գեղարվեստային տեսարան է): Դերասան **Ֆեհմի Զարարսլանն** անմիջապես գերում է հանդիսատեսին իր անօրինակ անմիջականությամբ ու վճիռ աչքերով, նա ամբողջությամբ Կոմիտաս է՝ ոգեւունչ ու տղապորից, միաժամանակ՝ հուզիչ ու ողբերգական:

Առաջին իսկ վայրկյաններից ակնհայտ է Կոմիտասին խենթ

Օգոստոս 26-27, 2022թ. Արդար՝ 19:30
«Աղա» «Լորարար փորձարարական արվեստի կենտրոն» (ՆՓԱԿ), Երևան

Պատմության թելը հոգեբուժարանից հետ՝ դեռ Քյոթահիա, դեռ ժամանակություն, աղա դարձյալ դեռ Վիլ ժուլի բերելով՝ դրամատուրգը ներկայացնում է հայ ժողովրդի համար դասնական ծանրազուն ժամանակում ծնված հանձարի կյանքի ժողովրդի կենսագրության կրողն է դառնում: Այս մեմախաղը բեմադրիչն ու դերասանի կողմից մեկ դիմանկարի միջոցով իրենց դասնության հետ անմիջականորեն կապ ունեցող մի մեծության ներկայացնելու փորձ է, որի հանդեպ հետաքրքրությունը գնալով մեծանում է թուրքիայում:

Դերասանն ակնհայտորեն սիրալետում է ձայնին, մարմնի ու հասկապես խոսքի սեփականային, տղապորիչ է ամենամարբեր տեքստերում հնչող ձայնը, որը ֆրանսիական խոսքի դրոցի մշակույթի եւ արեւելյան բուռն տեքստային միացությունն է: Զգացմունքային վիճակներ ստեղծելիս դերասանը դիմում է մաեւ բառերի ու արտահայտությունների կրկնությունների սկզբունքին: Այստեղ ավելորդ չէ նշել, որ Սամբուլում ծնված դերասանը կրթությունն ստացել է Ֆրանսիայում՝ Լիոնի կոնսերվատորիայի դերասանական բաժնում, աղա՛ մագիստրատուրայում: Այնուհետև ուսումը շարունակել է Փարիզի դերասանական բարձրագույն կոնսերվատորիայի դերասանական բաժնում, որտեղ ուսանել է Շառնեւալոր վարդեսների մոտ: Հանդիսատեսը հաճախակի վայելում է կոմիտասյան երգերը՝ դերասանի գեղեցկագույն կատարման:

ներկայացնելու դերասանի մեկանակետը: Սա, իհարկե, փորհիչ միակողմանի մոտեցում է, եթե նկատի ունենանք վերջին տարիների կոմիտասագետների և հոգեբույժների ուսումնասիրությունները, թե Կոմիտասը բնավ խենթ չի եղել, այլ երբեմն-երբեմն հայտնվել է ժամանակավոր հուզական խռովի մեջ: Զարարսլանի Կոմիտասն ամբողջ ներկայացման ընթացքում մեծ մասնակ է հիշեցնում, մանկական միամտությամբ ճառագող հայացքով, դյուրահավատ ու խոցելի, ինչը դերասանը երեսացնում է ընտրված արտահայտչամիջոցներով, միմիկայով եւ իր հոգեֆիզիկական վիճակով:

սանի գեղեցկագույն կատարմանը: Զարմանալիորեն սիրով ու ոգեղենությամբ է նա հնչեցնում կոմիտասյան դասարագից ու երգերից կտորներ: Մտնում են՝ միթե միայն դերասան լինելու արվեստը բավական է այսպես հավաստի, անմտացող ու լիարժեք իմենայրումով վերամարմնավորվելու մի ազգի ողբերգական կերպարի մեջ, որը ֆո իսկ ազգի զոհն է դարձել, այնպես համոզված արտասանելու «Հայաստանը երգի տուր է», «Իմ հայրենիքի՛ իմ Հայաստանի ամեն մի մաս գանձ է» եւ աղա՛ «Ուրմիայից լսում են Ամասոխայի մահերը» տղերը:

Սահից առաջ Վիլ ժուլի ֆիլմերից մեկը՝ Պիեռը, Կոմիտասին է կատարում իր մտացածին ոչխարին, որին խորհուրդ է տալիս անողորմաբար ստանել, այլապես կհետադարձվի ու դեռ ժամանակ Վարդապետին: Դրամատուրգիական սյուժեն ընթանում է Կոմիտասի ու երեսակայական ոչխարի յուրաքանչյուր միջոցով, որն ասես հիշողությունների խորհրդանիշ է ու որի վրա այդպես էլ Կոմիտասը չի կարողանում ձեռք բարձրացնել: Ավարտին, ինչպես Պիեռն էր գուժել, ոչխարը հերոսին հասցնում է մահվան: Սակայն «Պիեռի ոչխար» արտահայտությունը հակադրվում է տղապորիչի լիարժեք մթնոլորտին, ու եթե արտահայտությունը ֆրանսերեն հնչում է բավական մեղմ (le mouton de Pierre), աղա հայերեն թարգմանության մեջ արժե փոխարինել մեկ այլ համարժեքով, ոչխար բառը բավական կենցաղային է հնչում հայերեն: Սակայն այս դեպքում անստեղծ խոսքը ներկայացման արժանիքների մասին:

Անուշ, ինձ համար իբրև թատերագրի բարդ է խոսել ներկայացման մասին՝ առանց դրամատուրգիական հենքին ծանոթ լինելու (դիտել զրվել է թուրքերեն, թարգմանվել ու խաղացվում է ֆրանսերեն), սակայն ենթագրերից իսկ տարզ է, որ գործ ունենք բարձր գեղարվեստականությամբ գրված դրամատուրգիական հենքի հետ: Թատերագիրն առնիմում է իր գրչի ուժով, նա չի վախենում սեփական խոսքի լիարժեք կենսական ստեղծելու իբրև առաջ դասական մյուսին այն դեպքում, երբ Կոմիտասի կերպարն իմենի իր լիարժեք ու կարծես արմատացած սիմվոլիկան ունի: Դրամատուրգը դրամա միաձուլում է, բերում իր փոխաբերությունները, սիմվոլներն ու գրական ոճը: Առանձնանում են այնպիսի գեղարվեստական արտահայտություններ, ինչպիսիք են՝ «Երգը եւ ինձ է բուժում, եւ ինձ լսողներին», «միլիոնավոր Լիոնցյաններ օդում...», «մինչև սիգարետն ավարտվել է ընկերներ էիմ», «ստանալի թռչունները թռան օդ...» եւ այլն:

Կոմիտասի կերպարին շատ են անդրադարձել հայ գրականության մեջ, կինոյում եւ թատրոնում: Այս գեղեցիկ լիարժեք բացթողումը թերեւս այն է, որ լիարժեք չի երեսացնում Գերմանական կայսերական ակադեմիայի փիլիսոփայության, գեղագիտության, երաժշտության դասնության ֆակուլտետի եւ գրագիտության Ռիխարդ Շմիդտի մասնավոր կոնսերվատորիայի բացառիկ ուսանողի եւ Վարդապետի կատարած առեւելի գործի չափն ու արժեքը, որի երաժշտական հանձարի առջև մախորդ դարասկզբին խոնարհվել է ինքը՝ Փարիզի երաժշտական կոնսերվատորիայի դասնական Կոմիտասը: Դեբյուսին, նաև Գնեսինն ու գերմանացի Շմիդտը, Եվրոպական միջազգային ընկերությունն ու եվրոպական երաժշտագիտական բոլոր ժամանակները՝ Փարիզից մինչև Բեռլին, Կահիրեից մինչև Թիֆլիս ու Պոլիս ու այլուր:

ՀԱՍՏԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱԼ

Ռուս Պյոտր Չայկովսկի եւ արաբ Աբդուլազիզ Շաբակո՝ հայկական երիտասարդական «Կանդինսկի» սիմֆոնիկ նվագախմբի ներկայացմամբ

Երիտասարդ պարսիկ դիրիժորը՝ հայաստանյան «Կանդինսկի» սիմֆոնիկ նվագախմբի հիմնադիր եւ գեղարվեստական ղեկավար ու դիրիժոր

Ինչդեռ շուրջ մեկ դար առաջ ռուս նկարիչ **Վասիլի Կանդինսկի**ն փորձում էր գտնել վառ գույների «մաքուր» բանաձեւը՝ մշակելով գեղարվեստական բնագավառում գույնի «նիթիկ» օգտագործման նորարարական հայեցակարգ, թերեւս նույն կերպ մեր օրերում «Կանդինսկի» անվանյալ երիտասարդական սիմֆոնիկ նվագախումբը փնտրում է հնարներ՝ արտահայտելու երաժշտական երկերի վառ «գունաթանկությունը», համարակալում մարտահրավեր նետել արդի կասարողական արվեստի խոստանալիցության մեջ՝ արդի եւ դասական երկերի մեծ շարքում կասարողական արվեստի ստեղծագործությունների շարքում փորձարարությանը: Երեւանի Կոմիտասի անվ. կոնսերվատորիայի 3-րդ կուրսի ուսանող 27-ամյա **Ջավե Զյուլեի** նախընտրությունն է ներկայումս ութսունից ավելի երաժիշտներով համալրված նվագախմբի անվանման ընտրությունը: Վաղուց ոգեցնչված է Կանդինսկու արարածներից, նա երաժշտության իր մեկնաբանումներում աշխատում է մակերես հանել երկերի ներքին էությունը՝ գերազանցաբար հուզականությունը: Այս մոտեցմամբ՝ հեղինակների սուբյեկտիվ մասերը հանդիսանում են հարաբերական: Ստեղծագործողի ներաշխարհն առավելագույն մերկայանում է սրությամբ արձանագրելու կարողությունը, օբյեկտիվ իրականությանը ընդ-

համալարանում, անցել մի ֆանի հայտնի դիրիժորների դարձնաբացները, հիմա էլ, ուսանելով **Յուրի Գլուկերի** դասարանում՝ համարյա ամեն օր հետևում է շարքեր նվագախմբերի փորձերին՝ գործնական անգնահատելի փորձառություն փառելով հայ անվանի եւ փորձառու խմբավարներից: Ինչն էլ գտնում է, որ իր ջանքերով եւ աշխատանքային գործող նվագախմբում երիտասարդներն անգնահատելի փորձ են կուսակում, ինչն իրենց հետագա գործունեության ընթացքում լավագույնս զբաղվելու:

Մինչ նվագախումբը կազմավորելը Ջավեն նույն անվանմամբ լարային խմբակ էր հավաքել՝ թավջութակահար **Անդրանիկ Աղաջանյան**, ալտահար **Լիլի Սեդոյան**, ջութակահարներ **Դիանա Սարգսյան** եւ **Անի Աղաբաբյան** կազմով: Զառյալը հաջողությամբ մի ֆանի համերգով հանդես է եկել, որից հետո հետզհետե կազմն ընդլայնվել է: Կարճ ընթացքում «Կանդինսկի» նվագախումբը համերգներ է ունեցել Երեւանում, երկուսը՝ Կոմիտասի անվ. կոնսերվատորիայի երաժշտության ՏՄԿ, երեքը՝ Արամ Խաչատրյանի ֆիլիալում մեծ համերգասրահում, նաեւ մեկը՝ Երեւանի Պետական կոնսերվատորիայի հիմնադրման 100-ամյակի առիթով՝ Ղ. Սարյանի անվ. օպերային սուրդիայի դահլիճում: Կասարել են արդի օսարագի կոմպոզիտորների գործեր, որոնք Ջավեի ջանադրության շնորհիվ ճանաչել են «Կանդինսկի» նվագախումբը եւ երիտասարդներին վստահել իրենց երկերի առաջին կասարումները՝ նաեւ աջակցելով, որ նվագախմբի ծրագրերն իրականանան: Այդ կոմպոզիտորների ծախում են արաբ Աբդուլազիզ Շաբակոն (Ջուլեյթ), ավարտագի Զոր Դոնիչեյը, այլ:

⇒ **Ա** Կարելի է առարկություններ ունենալ՝ ասելով, որ մեզ համար Կոմիտասյան թեման այն մասին է, որ նա կարողացավ աղագուցել համաշխարհային երաժշտական հանրությանը, որ փոքր ազգերն ունեն իմնուրույն երաժշտություն, որ մեր երաժշտության օրինաչափությունները բխում են սեփական լեզվի օրինաչափություններից, ինչը ճնշվում էր երիտարական մարտավարների կողմից (Թալեաթը ղմորում էր, որ հայկական աշուղական երգերը թուրք աշուղներին են մասկանում, իսկ հայ գեղջուկ երգերը փոխառություն են թուրքերին): Եւ էլի շատ ու շատ ենթադրություններ կան: Սակայն նաեւ հաշվի առնենք, որ Երրդանյան Թուրքիայում արդեն իսկ մեծ համարակալություն է այս բեմադրությունը եւ ավելին ակնկալել հնարավոր է: Հուսամք, որ նոր թատերաբեմանում խոսակցությունների չեն ենթարկվի թատերախմբի անդամները:

Որքան համարձակ է դեմք լինել լուսնային տեղերն այսպես թերթելու եւ սեփական լուսնի գործած մեղերը հրադարակալ խոսովանելու համար: Դրամասնորգն ու ռեժիսորն այս դեմքում մեկն է՝ **Ահմեդ Սամի Օզբուղաբը**, որի ղեկավարումը եւ բեմադրությունները 2013 թվականից մարտերաբար ներկայացվելով հանդիսատեսին՝ վերջինիս բերել են բազմաթիվ սեղական եւ միջազգային մրցանակներ, ընդգրկվել են Թուրքիայի եւ Գերմանիայի թատրոններում: «Կոմիտաս» ղեկավար գրելու գաղափարը նրա մոտ ծնվել է մասնավորապես 1985-ին, գրադարանում ելին հարցերն ուղղվելու վարդապետի մասին մի նյութ է հանդիպել՝ հետաքրքիր է նրա անձով, ներհանվել ու որոշել է թատերախաղ ստեղծել: Ակնհայտ է, որ այս ղեկավարն ու բեմադրությունը ստեղծագործողի, բավական երիտասարդ «Յուլի» թատերախմբի եւ որոշյուսեր **Էրսին Ունուք Գյուլեթի** հերթական լուրջ ձեռքբերումն են:

Կոմիտաս. Հոս եւ Հիմա

Կոմիտասի կերպարն ամբողջացնելու գործում առանցքային դեր է խաղում Սամբուլի հայկական «Լուսավորիչ» երգչախումբը, որի գեղարվեստական ղեկավար եւ խմբավար **Հակոբ Մամիկոնյանը** ասես ֆինալում դառնում է գործող անձ: Այս բավական բարձր մակարդակի կասարումներով ու ներդրումով հնչողությամբ երգչախումբն արդեն 90 տարեկան ավելի լուսնային ունի, հիմնադրվել է 1929-ին եւ իր անունը ստացել է Բանկալիի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու անունից՝ 90 տարի սանձնելով հայ հոգեւոր եւ աշխարհիկ երգը Թուրքիայում եւ աշխարհի շարքեր ծագումն ունեցողներին: Երգչախումբը 1990-ից ի վեր ղեկավարում է Հակոբ Մամիկոնյանը: Այն 2014-ին լուսնային լուսնային է ՀՀ Սիլվուրի մայրաքաղաքում Ոսկե մեդալով եւ բազմաթիվ այլ լուսնայիններով: Համերգներով հանդես են եկել Հայաստանում, սա «Լուսավորիչի» 5-րդ այցն է Հայաստան՝ այս անգամ բեմադրության օրհանգում:

Ներկայացման մեջ անսպասելիորեն է հայտնվում երգչախումբը: Նախ բեմում տարածվում է նրանց երգեցողությունը, աղա՛ լուսավորության միջոցով երաժշտական լուսնային հետեւից թերթական երեւում են երգչախմբի անդամների ուրվագծերը: Նկատենք, որ կասարումներն առանձին համերգային համարներ չեն, միաձուլված են գործողություններին եւ հնչում են ըստ գաղափարական ու սյուժետային անհրաժեշտության: Հնչում են լուսնային «Խորհուրդ խորին», «Տեր ողորմես» հասկանները, աղա՛ «Զելե ֆելե», «Անձրեւն եկավ», «Զինար ես», «Հոյ նազան» եւ այլ երգեր, որոնց ընթացքում դերասանը չի դադարում խաղալ, նա լսում է այդ

երաժշտությունը, աղոթում դրանով: Գտնված է Կոմիտասի կողմից Պոլսում 300 անձից բաղկացած «Գուսան» հայկական երգչախմբի ձևավորման մասին տեղեկությունը: «Ժամագո ձայներով մողեսներին» երգեցնելով՝ Վարդապետն ասի՝ ձանաբար հղկում է նրանց ձայներն ու վերածնունդ երգեցողության (հայտնի է, որ երգչախմբի լավագույններին ֆերթեմելե, իսկ սխալվածներին՝ գունամաշի էր անվանում կասակաբան Վարդապետը): Երեւանից հնչում են երգչախմբի կողմից արձակվող հազար ու մի ձայներ՝ խոնկում, խճճվում ու ֆիչ-ֆիչ հասկվում. իհարկե տեղաբնակ ավելի կասարյալ կլինեք, եթե այդ հասկված հնչողությունը նաեւ հասկված երգ դառնար:

Ներկայացումն իր սրամաքանությամբ գնում է դեղին հուզական բարձրակետ, դերասանի ներքին տեղեկությունը մինչեւ վերջ էլ անկում չի աղոթում, վերջված գերզգացմունքային բարձր նոսան նա հասցնում է ավարտին միեւնույն ուժգնությամբ:

Գտնված ռեժիսորական լուծում է նաեւ ներկայացման ավարտը: Հախուռն աղոթումների մեջ Կոմիտասը ձայն է տալիս Վիլ ժուլիֆի խեմերին, նրանց կոչ անում դուրս գալ ու երգել, գովաբանել մահը...եւ հանկարծ երեւանի երկու կողմերից երգելով բեմ են գալիս երգչախմբի անդամները: Կոմիտասն աղալյա ուղղանկյուն արկի վրա դառնելով՝ խաղաղվում է. ոտները դեղին երանգները, գլուխը դեղին հանդիսատեսը՝ դերասանի դեմքը ֆարսում է՝ ասես հիպոթեզով Կոմիտասի հետնահու գիտես դիմակը, նմանությունը լուսնային կերպարի հետ աղոթեցնում է: Երեւանյան լուսնային հետեւում մնացած, կենտրոնում կանգնած խմբավարի

սովեր վարագույրին զգված հասուկ լուսավորության շնորհիվ անբնական մեծությամբ անարժանանում է թեւատարած, թվում է՝ Կոմիտասի հոգին է, որ վեր է խոսում եւ հայ երգով դառնում մեր սրտերն ու մտերը: Իսկ բեմ էլած երգչախմբի անդամներն ասես խորհրդանշան են հոգեւոր երգն աշխարհիկ բեմից հնչեցնելու Վարդապետի փափագը, որն արգելվել էր երաժշտին հայ հոգեւորականության կողմից, եւ որն ի վերջո հաղթանակում է:

Հուզված ու հոսնկայա ծափահարող հանդիսատեսի վրա ոչ լուսնային լուսնային է գործում ներկայացման ավարտին բեմ բարձրացած ստեղծագործական խմբի անդամների ֆանակը՝ մոտ 13 անձից բաղկացած թիւմ, որ երգչախմբի երեք տասնյակ անդամների հետ միասին մի լուսնային լուսնային է կազմում: Համախոսների այս բազմազգ ու մեծ թիւմն աշխատել է մեկ մեմաներկայացման վրա, ուրեմն հաջողությունն անխուսափելի էր: Էլ ավելի է մեծանում զարմանքը, երբ հանդիսականներից շատերը միայն ավարտին են դադարում, որ հոս եւ հիմա Կոմիտասի մասին այնքան հոգեցունց մեզ լուսնային լուսնային լուսնային հայկական չէր, եւ հայ չէր հասկալիս Կոմիտասի դերակասարը: Այնքան կասկած չէր առաջացել անգամ, որ ներկայացման ազդագրին Փանոս Թերլեմեզյանի «Կոմիտաս» հայտնի կսավի վրա լուսնային լուսնային է կազմում, այլ հենց թուրք դերասանն էր...

Հ.Գ. Շնորհակալություն են հայտնում «Լուսավորիչ» երգչախմբի ղեկավար, խմբավար Հակոբ Մամիկոնյանին՝ ներկայացման մասին սիրահոճար նյութեր սրամաքելու համար:

ԱՐԾԿԻ ԲԱՆՉԻՆՅԱԼ

Հուսեյն Օվայրյու. «Հայաստանն ինձ համար նման է Նոյյան սաղանին»

Լուսանկարիչ է վավերագրող **Հուսեյն Օվայրյուն** ծնվել է 1986-ին, Այնթափում, Թուրքիա: Ուսանել է Սամբուկի Բիլգի համալսարանի լուսանկարչության եւ վիդեո բաժնում, նաեւ Սամբուկի Լուսանկարչական հիմնադրամի կազմակերպած վավերագրական լուսանկարչության դպրոցում: Իր աշխատանքներով փորձում է լուսանկարչության լեզվով ներկայացնել իր անձնական դաստիարակներն ու սոցիալական հիշողությունը:

Մենք երկու անգամ հանդիպեցինք Երեւանում անցյալ հուլիսին: Հետաքրքրական էր լսել, որ Հուսեյնը իր անգլերեն գրույցի ժամանակ ոչ մի անգամ չօգտագործեց «Արմենիա» բառը, այլ միայն «Հայաստան»...

-Հուսեյն, մի առիթով մի թուրք մտավորական ասաց, որ Թուրքիայում բոլորը փոքրամասնություն են: Դու նույնպե՞ս:

-Ես ծնվել եմ փոքր ալեկների ընտանիքում, բայց հորս երկու քսակներն էլ Ցեղասպանությունից փրկված մարտիկ հայեր էին: Մեր ընտանեկան գյուղի օր-ջակայքում 11-12 հայկական գյուղ կար: Երբ Ցեղասպանության ժամանակ նրանց բնակիչներն ախտախնամվել են Դեր Ջոր կամ Հայկո, լուս հայեր իրենց երեխաներին սկսել են փոխանակել: Այդպես եղավ իմ երկու նախապապերի հետ: Նրանք լուս փոխ են եղել, նույնիսկ չեն իմացել իրենց իսկական, հայկական անունները: Նրանցից մեկը, որը վերանվանվել է Խաթիբե, վաղ է մահացել, բայց հայրս ու մորաքույրս դասնում էին, որ երբեմն նա օգտագործում է բառեր, որոնք ոչ ֆրեզեր են, ոչ թուրքերեն, օրինակ, «աղջիկ» բառը: Պատմում են, որ Խաթիբե չէր ֆաշիստայակ էր մեծակն եւ հասարակական օրենսդրություն, ինչը բնորոշ էր գյուղացի կյանքը:

Գիտե՞ս, ես չգիտեմ հայոց լեզուն եւ ավանդույթները, բայց երբ հանդիպում եմ հայի, լուս քաղաքացիներին եւ ունենում, ուզում եմ ամուր գրել նրանց: Եվ այս զգացումն ունենում եմ ոչ միայն Հայաստանում, այլեւ Սասունում, Վանում կամ Երզրանում: Ու դա վերաբերում է ոչ միայն վայրերին, այլեւ մարդկանց: Նույնը դաստիարակ ինձ, երբ հայերի հանդիպեցի Փարիզում: Թուրքիայի դաստիարակները լի է կոստրոմներով եւ արյունահեղությամբ: Եթե թուրք չես, ֆաղափականաբար անվստահելի ես, մարդիկ կարծում են, թե ամեն ինչին դեմ ես: Իրականում ես դեմ եմ ֆաշիզմին, ես կանգնած եմ

բոլոր ճնշված ու մարգինալացված մարդկանց կողմին՝ լինեն հայեր, ֆրեզեր, թե ասորիներ: Ես լավ եմ հասկանում փոքրամասնությունների մտածելակերպը:

-Դու Այնթափից ես, հայկական հարուստ անցյալ ունեցող մի ֆաղափից, որտեղ թերեւս այլեւս հայկական հետքեր չկան...

-Այո՞, բայց մի հետաքրքիր բան դասնեմ: Մի անգամ Այնթափում, առեւտրի կենտրոնում մի աղջիկ, ինքնուրույն հայերեն ասելով դաստիարակ, մոտեցավ եւ հարցրեց, թե որտեղից եմ գնել: Պարզվեց, որ նա սիրիահայ է: Սիրիական դաստիարակից հետո 25 սիրիահայ ընտանիքներ եկան Այնթափ: Իմ ընկեր Հակոբի կինը՝ Հայկանուշը, երեխա ունեցավ Այնթափում: Պատերազմում ես, 100 քաղաքացի, 2015 թվականին, Այնթափում ծնվեց Սահակ անունով մի հայ: Ի դեպ, Թուրքիայի կառավարությունը սիրիացիներին սկսել էր փախստականների ֆաղափներ՝ առանց նշելու նրանց ազգությունը, սակայն սիրիահայերին սրված ֆաղափներ սարքեր են՝ կարմիր գույնով, նշելով նրանց հայ լինելը: Ի դեպ, 2018 թվականից հետո Այնթափում այլեւս սիրիահայ չմնաց:

-Ինչը բերեց քեզ այս անգամ Հայաստան:

-Իմ լուսանկարչական գրի նախագիծը, որը կոչվում է «Արմասիսի արված»։ Այն սկսվեց Այնթափից՝ մոտասակ ունենալով բացահայտել, թե ո՞վ եմ ես, ինչ է նշանակում լինել ծնված Թուրքիայում: Այս նախագիծով ես ուզում եմ բացահայտել ինձ Թուրքիայի սահմանակից երկրների գույներով եւ լեզուներով: Ես եղա սահմաններում, որոնք գծել են կառավարությունները եւ մարդիկ, որոնք օրինական են եւ անօրինական: Սա ինձ եւ իմ աշխատանքներս միաժամանակ փոխադրեց լուսանկարչական վավերագրական նախագիծ չէ. սա իմ մասին է, իմ ինքնակենտրոն եմ, իմ դիտարկումները եւ թե ինչ-որ կարող եմ հասկանալ մեր հարեւաններին՝ Իրանին, Իրաֆին, Հայաստանին, Վրաստանին, ինչպես նաեւ ծովային սահման ունեցող Ուկրաինա-Ռուսաստանին, Կորեային, նաեւ Իսրայելին: Ես եղել եմ գրեթե բոլոր այդ երկրներում եւ դարձաբար ուզում եմ ինքնակազմ վերջին ման դասնել դրանց մասին:

-Իսկ մինչ սա երբեւէ Հայաստանին առնչվող այլ նախագիծ ունեցե՞լ ես:

-Տարբ քաղաք առաջ եկա Երեւան՝ մեծաքաղաքի կայաքաղաքի լուսանկարչական նախագիծս համար: Ես լուսանկարել եմ բազմաթիվ դիմապատկերներ եւ մեծաքաղաքի կայաքաղաքներ՝ իմ նախագիծի օրացանակներում՝ մեծաքաղաքի կայաքաղաքներ լուսանկարելով մի օրս նախկին խորհրդային ֆաղափներում՝ Մոսկվա, Պետերբուրգ, Կիեւ, Երեւան, Թբիլիսի եւ Բաբու: Մտադիր եմ նույն նախագիծի համար կրկին այցելել Կիեւ, ինչպես նաեւ Կենտրոնական Ասիա:

-Իսկ վավերագրական ֆիլմե՞ր:

-Օրագրել եմ կարճամետրաժ վավերագրական ֆիլմ նկարահանել թուրք-սիրիական սահմանին զսնվող Աֆակայոյունլուի ռազմավարական տարածքում՝ երկաթուղային կայաքաղաքում: Իմ մեծ երազանքն է, որ այնտեղ նկարահանվի իմ սիրելի երեւանցի դարուհին՝ ֆայրին **Ռիմա Պիտրյանը**, որի հետ անձամբ ծանոթանալու բախն ունեցա ֆո շոուիով:

-Սա ֆո շոուի այցելությունն է Հայաստան, բայց առաջինը՝ դաստիարակից հետո: Ի՞նչ ես զգում:

-Այս անգամ հասկացա, որ դեմք է զգույց լինել՝ թուրքական անձնագրի դաստիարակ: Չորս կամ տաս քաղաքում ես բազմաթիվ լուսանկարներ էի անում Հայաստանում, եւ եթե մարդիկ ինձ խնդրում էին ցույց տալ անձնագիրս, դա իսկապես խնդիր չէր: Բայց այս անգամ, երբ գնացել էի Արմավիր՝ երկաթուղային կայաքաղաքում լուսանկարելու, ինքնա մի ուսիկանական մեքենա ու անհամապատասխան ինչ կլինի, եթե խնդրեմ անձնագիրս ցույց տալ: Նախկինում կարելի էր ասել, որ ես Թուրքիայից եմ, բայց հիմա իրավիճակն այլ է. մենք սարսափելի օրեր ունե-

ցանք, մոտ 5000 երիտասարդ սղանվեց: Ի դեպ, դաստիարակից հետո ես գնացել եմ Ադրբեյջան, որտեղ մարդիկ բավականին թերահավաս էին իմ հանդեպ, բայց այնտեղ թուրքական անձնագիրս ինձ համար մոտասակ էր. չէ՞ որ նրանք համազորակցել են, միասին են սղանել...

Այս անգամ Երեւանում ինքս բազմաթիվ մտավորական եւ ակտիվ մտածողներ էի հարկել, երկրներն ունենում են իրենց համայնքային կրթության որակին համապատասխանող հյուրեր: Հայաստանում ուսուցող Թուրքիա այցելող իրենց հայրենակիցների ճիշտ հակադասել են: Մի անգամ Անթափայում ծանոթացա մի ռուսի հետ եւ երբ ասացի, որ լուս եմ սիրում Դոստոևսկի, նա ինձ հարցրեց. «Ո՞վ է Դոստոևսկին»...

Այս անգամ ֆո շոուի այցելեցի Նոր Այնթափ ֆաղափը, որը հաճելի փորձառություն էր ինձ նման այնթափցի համար: Տղամարդկանց եմ Նոր Այնթափի թիվ 2 դպրոցից, սօստեմի եւ ուսուցչուհիներից մեկի ջերմ ընդունելությունից: Հիանալի էր ինքնա Այնթափի ինֆրաստրուկտուրայի ֆաղափներում ու լուսանկարները, այցելել հուշարձանը ու ինքնա Այնթափի ինֆրաստրուկտուրայի ֆաղափներում ու լուսանկարները, այցելել հուշարձանը ու ինքնա Այնթափի ինֆրաստրուկտուրայի ֆաղափներում ու լուսանկարները, այցելել հուշարձանը ու ինքնա Այնթափի ինֆրաստրուկտուրայի ֆաղափներում ու լուսանկարները...

Ամեն անգամ Հայաստանում քաղաքներ հետաքրքրական մարդկանց եւ հանդիպում: Օրինակ, դուրսահայ Ռուբենին, որն աղաչում էր Ֆրանսիայում, իսկ այժմ՝ Հայաստանում: Նա դաստիարակել է իր հայկական ինֆրուկտուրան ու մակույթը՝ ունենալով նաեւ այլ ինֆրուկտուրաներ՝ ֆրանսիական եւ թուրքական: Նաեւ սիրում եմ, որ Հայաստանում մարդիկ աղաչում են արվեստով: Ամենուրեք ինքնա եւ հուշարձաններ: Սիրում եմ առավել-սյան ֆայլել հանգիստ եւ խաղաղ զբոսայգիներում, հաճախ շոուից լսել դաստիարակի նվագի կամ վոկալ դաստիարակի ձայներ...

Հայաստանն ինձ համար նման է Նոյյան սաղանին: Այստեղ հայեր են աղաչում, բայց նրանցից լուս քաղաքներ մտավորակների, լեզուների ու գիտելիքների կրողներ են: Հայաստանի մարդկանց այս հարսությունը ես լուս եմ սիրում...

Բավական բարձր գնահատականների են արժանացել նաեւ վերոհիշյալ համերգային երեկոներին Բախի՝ դաստիարակի D minor կոնցերտի, Բեթովենի N 3 սիմֆոնիայի, Շոպենի «Անավաստ սիմֆոնիայի», Մայքլ Բրուֆի՝ ջութակի եւ ալթի համար կրկնակի կոնցերտի, Էդվարդ Էլգարի «Նախերգն ու լեզու»՝ լարային ֆաղափի եւ նվագախմբի համար, Ռախմանինովի՝ դաստիարակի N 3 կոնցերտի, Շոսակովիչի N 8 սիմֆոնիայի կատարումները: Աղագայի նախագծումները կախված են, ըստ նվագախմբի դիրիժորի, այսօրվա համերգների արդյունքից՝ հաջողության աստիճանից եւ նվագախմբի «հասունացման» մակարդակից: Քավեն մոտասակ ունի համերգային ծրագիր ներկայացնել՝ նվագախմբի եւ երգչախմբի մասնակցությամբ, կատարել Բեթովենի N 9 սիմֆոնիան: Նաեւ կատարել կոնսերվատորիայում ուսանող սկսնակ կոմպոզիտորների ստեղծագործությունները՝ դասվիրելով իրենց մեծածավալ երաժշտական կատարումներ: Սա գերազանց խթան կարող է լինել վերջիններիս համար, միջոց՝ բացահայտելու կարող ուժերը, որը կորդի շոուի երիտասարդների հետագա առաջխաղացման:

Ռուս Պյոտր Չայկովսկի եւ արաբ ...

«Կանդիդակու» կազմում նվագելը, ձայնագրություններին մասնակցությունը սեփական կատարողական արվեստը հղկելու լավագույն դպրոց է համարում նվագախմբի թավջութակահարների կոնցերտայստեր, Կոմիտասի անվ. կոնսերվատորիայի սան **Անդրանիկ Աղաջանյանը** (թավջութակահարների խումբն էլ բազմազգ է՝ **Հենրի Երկանյան, Սուսաննա Սուրադյան, Էմիլ Կաթիոս, Անահիտ Շահինյան, Անահիտ Կարդանյան, Աննա Սիմիոնենկո, Վահե Դանիելյան, Դավիթ Ոսկանյան, Արա Ավետիսյան**): Քավեի շոուի ուսանողների նման համախմբումը բացատրվում է նրա բարեփոխությամբ, ազնիվ դաստիարակով, երաժիշտների հանդեպ հարգանքով, հոգատարությամբ եւ ջերմությամբ: Ընդգծում է՝ տարսիկ դիրիժորը հայերենին կարճ ընթացքում սիրաբերել է ինֆորույնաբար եւ հիմա խոսում է անսխալ, առանց օտար շեշտադրումների:

«Կանդիդակու» սիմֆոնիկ նվագախմբի՝ վերջերս կայացած համերգն առանձնահատուկ էր ծրագրում ընդգրկված երաժշտական ծավալուն կատարումների ըն-

ությամբ: Երբ ներկայումս ֆաղափական դրադաստիարակներով Արեւմտեքում արգելվում են Դոստոևսկու գրականությունը, Չայկովսկու երաժշտությունը, Քավե Չայկովեն ընտրում է Պյոտր Չայկովսկու N 5 սիմֆոնիան՝ համոզմամբ, որ համապատասխան երաժշտական արվեստի չզերազանցված արժեքները մերժելն անընդունելի է հակամարդկային է: Չայկովսկու սիմֆոնիայի լայնահուն եւ արտահայտիչ մեղեդայնությունը վառ ռոմանտիկ արտահայտություն է, որն ունի էֆուրեսիվ ցայտնություն, ինչն էլ առանձնակի գրավել է դաստիարակի դիրիժոր Քավե Չայկովեն, եւ ինչն արտահայտելու ձգտմամբ է հասկապետ ընտրել այն՝ երեւանյան բեմից հնչեցնելու համար: Չայկովսկու երաժշտության մեղեդայնությունը՝ համարված մեֆի խորությամբ եւ զգացմունքայնությամբ, հերոսական-դաստիարակի տոնայնությունից սահունորեն անցնում է մերհուն մասնական անսահմանությունը՝ հանձարի ուժով սայլով նաեւ իր աղաչած ժամանակների եւ նրանում անհատի դերի ու արժեքի հոգեւոր նկարագիրը: Քնարական - դրամատիկական այս ստեղծագործության խորը բո-

վանդակությունն ու նշանակալիությունը հաղորդելու համար հասունություն է դեմք, եւ նվագախմբի կատարումը համոզել, որ կա՛ այդ հասունությունը: Չայկովեի դեկավարած նվագախմբին հաջողվեց հաղորդել հեղինակի գաղափարն ու ընդամենը՝ անհատի լուսավոր երազանքներն իրականացնելու, երջանկության ձգտման մասին:

Համերգային երեկոյին նաեւ կայացավ Արդուլազի Շաբակոյի N 2 սիմֆոնիայի դերմիտերան: Արեւելյան երաժշտական թեմաների լեյնոնով երաժշտական ծավալուն երկի հիմքում դնելով՝ հեղինակը ստեղծել է դաստիարակ՝ մարտիկ - հզոր բազմապայմանությամբ կից մեղեդային սարքեր հյուսիսի համարումով:

«Երաժշտությունն առաջին հերթին դեմք է սիրել: Այն դեմք է բխի արտիք եւ ուղղված լինի օրին: Այլապես երաժշտությունը դեմք է գրկվի հավերժական ու անխորհակելի արվեստ լինելու հույսից»,- Սերգեյ Ռախմանինովի խոսքերը Քավե Չայկովեի համար ուղեցային են, յուրաքանչյուր նշանաբան, որով առաջնորդվելով նա դեկավարում իր հիմնած «Կանդիդակու» սիմֆոնիկ նվագախումբը:

ՆՈՐԱՅՐ ԱՂԱԼՅԱՆ

ՄԵԱԿՈՒՅԹ, ՖՈՂ, ՇՈՒԿԱ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մարտի սնտեսական բանաձևն է՝ «Փող-աղբյուր-փող»: Նրանից առաջ էլ մասամբ գոյություն ուներ, բայց այնուհետև դարձավ գերմանացի հռչակավոր փիլիսոփա- սնտեսագետի նյութական աշխարհը կառավարելու արմատական, գուցե ամենագլխավոր, թերևս միակ սկզբունքը: Փող ես ծախսում, աղբյուր ես առնում ու վերահսկում, այդ աղբյուրը վաճառում ես նոր, ավելի բարձր գնով եմ մի ֆանի անգամ շատ փող է մտնում գրդանդ: Նդրապատ փողն է: Սա գործողություն է, ընթացք ցածրից դեմոկրատիա, իրականում՝ բարձրից, որ վեհ սերն է դեմոկրատիայի փողայնություն: Հետևելով Շեքսպիրին, մեր Թումանյանը ցավով դիտարկեց՝ «Փողի ֆուսկը բարձրացնում է մարդու հասակը», այսինքն՝ գաճաճին դարձնում հսկայ: Մարտը գիտնական էր եւ ոչ բարոյախոս, զրոյ չէր, նկարիչ չէր, գեղագետ չէր, նա գիտություն է արել՝ բանաձևելով հասարակական հարաբերությունները փողի հիմնավորվածությամբ, եւ, չգիտեմ, իր ներքին մարդը հասկացա՞վ աղյոյր, թե աշխարհին ինչչափսի վստահավոր գործի էր սալիս զարգացման գալիք ֆառուդիներում: Կարելու է նեղել՝ այդ գործիքը ստեղծելիս նա հեռվել է ոչ միայն իր ժամանակի, այլև, իբրև իրադատ ու խորասես հետազոտող, անբողոք հասարակության, այն ժամանակ հասկալալես եվրոպացիների արդեն բավականին ձեւավորված արդյունաբերական հարաբերությունների ընթացքի ու ճանապարհորդության վրա: Չէ, Մարտը չհասակացավ իր գյուղի վստահավորությունն ազնիվ ու հոգեղեն մարդկության համար, ինչպէս ասումային ռուսի իր նման հանձարեղ հայրերը չգիտակցեցին ինչ են առնում, երբ, ճաղոնական Նագասակի եւ Հիրոսիմա ֆաղաֆների ասումային ռմբակահարումից հետո, ի վերջո հասկացան աշխարհը կործանող ինչչափսի գործի են հրաղարակ հանել, մեղա ասացին եւ, որդես աղաշխարհան, դարձան մարդկային կյանքի ու իրավունների դաշտումներ:

Մարտի սնտեսական բանաձևն է՝ Այսուհետ մեզանում փոխադրվեց մեծն Մարտի դերն ու նշանակությունը հասարակագիտության նորագույն զարգացումներում եւ մինչեւ երկրի բարձրացվեց Լեոնին փառան, շուտով էլ՝ Սայլին ու կոմունիստական կուսակցությունը, որ մեր գոյության շատ ասպարեզներում, նաեւ գրականության ու արվեստների գիտակցության մեջ հանգեցրեց ինչու, չնայած ողբերգական հետեւանմաների:

Համալսարանն իմ մակերեսային ու շփոթ «մարտիգնով» ավարտելուց հետո ես շատ սարիներ ընկերություն արեցի օրինական եւ բարձրակարգ ակադեմիկոս Էդուարդ Աթայանի հետ, որը շատ ասպարեզ էր ոչ ֆիզիկալ անօրեն, դասախոսական ու դաստիարակչական ակադեմիկոսներով եւ նրանց թողնած, ավելի ֆան խելձամիտ ճյուղերով ու ճեւերներով, որոնք ոտով եւ ոչ գլխով էին մտել Ակադեմիա իբրև դաշտանային՝ մեծավ մասամբ բուհական ռեկտորներ, սովետիկոսներ, այս ու այնքան սնտեսներ, առանց լուրջ ու կարելու գիտելիների: Հակոբ Պարոնյանը, «Ազգային ջոզերի» օրինակով, այժմ սրա ու նրա մասին կատարեց ընդամենը «մզկիթը շինել սլած է»: Գոնե իմից շինեց, այնինչ ուրիշի շինածը իրենով է արել, ժամանակակից ճանաչանությամբ՝ սեփականացրել է այլոց աշխատանքը, ավելի ժամանակակից՝ գրագողությամբ է զբաղվել, դառնալով օրենքով զոդ, որ այսօր շատ ասպարեզ գործընթաց է: (Նկատի ունեմ մեր Ակադեմիայի իմ ծանոթ հունամիտ բաժանմունքի որոշ անձանց): Հաճախ այցելում էի մերոյի «Երիտասարդական» կայարանի հարեւանությամբ, Արմյան փողոցում գտնվող նրա բնակարանը, եւ մեք երկար գրուցում էին մեզանից հարցերից: Նրա դասական սիկինը մեզ սուրճ էր մատուցում: Թեւ շատախոս ու երկարաբան չէր, մեծ մասամբ նա էր խոսում, իսկ ես լսում էի: Հայերիս մեջ, մանավանդ այն ժամանակ, Աթայանը արեւմտյան մեակայի բացառիկ գիտակցից էր, նրա մտածումներում աղբյուր էր ոչ միայն Հայաստանը, այլև Եվրոպան: Հակառակ փոխառնելի՝ մարդ էր մեծասարճ, փիլիսոփա, լեզվաբան, գրականագետ, հայակենտրոն ու հայրենասեր ուսուցիչ: Մտրելով հայերիս բնորոշ գեներիկ հոգեբանության մասին, որ նրա սեւեռում հետաքրքրություններից էր, հողվածներից մեկում նկատեց. «Այդ երեսույթը մեզանում ոչ ոք այնքան խորն ու ամբողջական չի արտահայտել, որքան Կոմիտասը: Նա մեր գեներն է»:

Մի օր հարցրի նրան. «Ինչ կարծիք ունես Մարտի մասին»: Թեթևակի ժղջաց ու երկար լռեց: Հարցս առաջ տար. «Չեմ հասկանում ինչն է հմարել այդ «փող-աղբյուր-փողը», միթե փողն իր համար այդքան կարեւոր է, սիրուն էր փողը, շահ փող ուներ...»: Վերջապես Աթայանը դասասխանեց իրեն բնորոշ մեղմությամբ. «Մի նույնացրու Մարտին հասարակության հետ, նրանք տարբեր են, ինչպէս ֆիզիկականն ու հոգեւորը: Նա հասարակության ֆիզիկական մարմինը, նրա արտաքինը շատավ իր հոգեւոր բարձունքից եւ արեց կարելու մտադրանքներով ու եզրակացություններ: Եթե, օրինակ, ուսումնասիրում ես ամբողջիկ հոգեբանությունը, չի նշանակում, թե դու ամբողջ ես: Ռիչարդ Երրորդն ու Սակբերը Շեքսպիրին է...»: «Իհարկէ ոչ» - ասացի ես: «Տեսնում ես, երբեմն ինչքան բարդ են, ոչ միանգամ, գիտնականի եւ իր ուսումնասիրության նյութի հարաբերությունները,- շարունակեց նա:- Եվրոպայում գրեթե չկա ֆիզիկալ շատ անվանի որեւէ փիլիսոփա, որը Մարտից ինչ-որ բան սովորած չլինի»: Այս գրույցից իմ առավել շեւանելի դարձան Մարտի երեսույթի դիմադրանքների իրական գունագծերը: Այսուհանդերձ, դրանից հետո, առ այսօր «փողն» իմ հանգիստ չի սալիս եւ մտածում է, երբ մայրում եմ գեղարվեստական մեակային: Ընդհանրապես եւ մասնավորաբար սլյալ դաշտում ես ռոմանտիկ չեմ, գիտակցում եմ փողի կարգավորիչ դերն ու նշանակությունը հասարակական հարաբերությունների շրջադրույթում: Բայց ուզում եմ իմանալ՝ սարքերով կա՞րդ արդյունաբերության եւ մեակային միջուկ, սրանք փողի մոլորման օրենքներով եւ ընթացակարգով են հրաղարակ գալիս՝ «փող-աղբյուր-փող», մեակային արդյո՞ք աղբյուր է, ինչպէս, օրինակ, սառնարանը, վաճառվում է շուկայում, փողագին ունի՞ր, ո՞վ է մեակային գնորդը՝ ֆիզիկական մարմինը, թե՞ հողին, ինչպէս եւ ինչչափսի վաճառարանը՝ միթե փողով, սղասարկում է այսօրական ցածր կյանքին, թե՞ մեակային բարձր գոյությանը եւ այլն: Հարցեր ու դարձյալ ենթադրվող հարցեր:

Իմ աշխարհը նրան հնարավոր է ես նայել: Ահա ֆանդակագործ Ֆիդիասի (մ.թ.ա. 5-րդ դար) Պարթեոնի ու Չեսի սառնարները զարդարող կերտածները, օլիմպիական Չեսի դասկերող նրա արձանը համարվել է «աշխարհի յոթ հրաշալիքներից»: Մարտիությունը ինչպէս է վաճառահասույց եղել հանձարեղ հույնին: Փողը՝ Եթե դեռ փող չկար՝ ոսկով: Ոչ: Բարոյալուց: Նրա անձն ու գործը հավերժացնելով, որ անմեքարձ վաճառությունն է, նրան սիրելով ու մեծարելով ոչ միայն իր հայրենիքում, այլև աշխարհամուտ բանագարաններում, նրա «Դիոնիսոսը» Բիթանական բանագարանի բնակիչ է, ուրիշ գործեր գտնվում են Լուվրում եւ այլուր: Նա դարձել է հունական արվեստի, մեակայինության ու զգացմունքների դասավոր աշխարհաֆաղաֆի: («Երեւանի դասավոր ֆաղաֆի» կոչումը, որ ոչ միշտ ենք սեղին եւ ըստ արժանիւյն շնորհում մերնց, գուցե այստեղից է առաջացել):

Կաթողիկոս Սահակ Պարթեոն ու Վաճառարան թագավորը, որոնք ազգային հայրեր էին, Հայաստանի աղազայով մեակային իմաստում այրեր, ուղղորդեցին իրենց հոգեհարազատ Մտրոդ Մաշոցին դեմոկրատի հայ տարիքի ստեղծումը: Մաշոցը նրանց գին ասա՞ց իր աշխատանքի՝ հայերիս գրավոր գրականությունը սկզբնավորելու դիմաց, նրանց մեքով անգամ նրան փողով կան նյութական արժեքայնությամբ վաճառահասույց լինել: Ոչ եւ ոչ: Երկու կողմի համար էլ գինն ու վաճառքը հայրենիքի գոյաղաղանության գերագույն գիտակցությունն էր: Սահակ Բագրատունի իշխանը (խուլ ականջների ողբերգ, ժամանակակից հայանման փողոցային իշխանիկներ) Մաշոցի աշակերտ Մովսես Խորենացուն դասավորեց հայոց դասնության մասյան գրել, նրանց միջուկ եւս փող, ոսկի ու բան չխաղաց: Ինչպէս նաեւ Նարեկացու դեմոկրատ եւ շատերի, մինչեւ Րաֆֆի, Թումանյան, Չարենց, Վարուժան, Սիմանթո, Կոստան Չարայան, որոնց աշխու փողը ձեռքի կեղտ էր: Ազգի հողու վերնասունն էր առաջնային: Հիմա էլ Շեքսպիրի հիշեմ, Վերածննդի նկարիչներին, Բալիս ու Բեթովին... Այնքան գործեր եւ դեմքեր կան փողից դուրս, դրան հակառակ փաստագրելու: «Հայրենիքիս հետ» եւ ազգային հիմնեղի հնչեղություն ունեցող «Ես իմ անուշ Հայաստանի» բանաստեղծությունները աղբյուր են, շուկայական գին ունեւ, որ փողով առնես ու կախ տաս ֆո տաս դասից իբրեւ զարդ: Շատ երեսույթներ հասկանալով չեն հասկանում, բայց մի բան վաղուց հասկացել են. թեւեւ, այդ, փողի ֆուսկը բարձրացնում է մարդու հասակը, նրան կուսական կերակրում, սակայն, եթե սիրում ես փողը եւ նրանով դեկավարվում գրականության ու արվեստների մեջ, ի վերջո

հանգելու ես սովի եւ լճացման: «Ես ձեզ ասում եմ՝ կրթա Ոգու սով, / Եվ դուք կրթաղեցե՞ ձոխ սեղանի մոտ... / Լրբենի ծաղրով արհամարհեցե՞ր / Ոգու վառ զեղմունք - մի՞տ ու երազանք, / Նյութի զաճարում արբած դարեցի՞ք / Մոռացած անմահ անհունի սեռչանք...»:

Ավեշի Խահակյանն այս միտքը հնչեցրել է հարյուր ֆան տարի առաջ, բայց ներկայումս էլ խիտ արդիական բովանդակություն ունի:

Բախտով թե դասահմանը ես ֆայլեցի գրականության, կերտարվեստի ու թատրոնի ճանաղարհներով, որեղ ինչ-որ չափով եղա գործողությունների մասնակից, ավելի շատ՝ ականասես վկա, եւ տեսա ու շարունակում եմ տեսնել, թե ինչպիսի ավերածություն են գործում փողն ու շուկայական գեղարվեստական մեակային աշխարհում, խորացնելով մեր հողու սովը, մեզ դարձնելով դրանց գլխիկոր ու ծնկաչոք սրուկներ, մթնեցնելով մեր HOMO SAPIENS-ի լուսավոր միտքը, զգացմունքներն ու բարոյականությունը:

Թումանյանը հաճախ է օգտագործել «հողի» բառը, հասկալալես ֆաղալկներում: Ներողություն, սխալ ասացի՞ չի օգտագործել, նրանով աղբեր է յուրաքանչյուր դաս: «Ես միշտ հողի, սեղեղերի մեծ հողու հետ...»: «Տեղեղներում ասվածային մի ճանփորդ է իմ հողին... / Հեռացել է ու վերացել մինչ աստղերը հեռավոր, / Վար մնացած մարդու համար արդեն խոր է իմ հողին»: «Հողին» նրա «տունն» է. «Արեւելի եղեմներին իջավ դայծառ իրկունք / Հեղաթային դայլասներում ըստասում են իմ հողուն / Ինչ են շինում էս գեղերում, աղմուկի մեջ վայրենի... / Ախ, թե նորից գրենեմ ձանփան դեմոկրատի, դեմոկրատի...»: «Հողին՝ սանը հաստակել - Տեղեղներն է ողջ զանել / Տեղեղերի տերն են ես, / Ո՞վ է արդյոք նկատել»: Ես փորձեցի նկատել ու հասկանալ: Ժամանակակից գեղագրի տարբեր չափակույթն են մարդուն մեռնելուց վայրկյան առաջ եւ վայրկյան հետո: Նա թեթևացել է յոթ գրանով, հողին է լքել նրան եւ մեկնել այնտեղ: Առիթ են ունեցել գրելու՝ այդ յոթ գրանանց հողին շատ ավելի ծանր է, ֆան յոթանասուն կիլոգրամ կոշոր ֆիզիկական մարմինը:

«Հողի» բառի անանցումներով բառերը հայրենում շուրջ հարյուր են, որ ինչպէս մեր լեզվի բացառիկ հարստության վկայություններից է բազմաթիվ ուրիշ լեզուների համեմատությամբ, անգամ, օրինակ, աշխարհում լայնորեն օրգանալող անգլերենի, այնպես էլ՝ այս բառիմաստի արյունակից հարազատության նշանային մի աղաղույցը մեր ժողովրդի մեակողությանն ու հողեկերտվածին: Հողի, որ շուրջ է ու կյանք: Մարմնի կենդանությունը հողին է: Մարդ ու անհատ: Բարոյական հասկություն մարդու մեջ: Գլխավոր էությունը: Մարդու ներքին աշխարհը: «Լցված է անհուն իմ հողին հիմա / Շփոթ երգերով ու աղմուկներով (Չարենց): Հողու չափ սիրելի անձ: Սուրբ հողի: Հողին ծախել կամ կորցնել - մեղ գործել: Հողու ճանաղարհը գտնել: Հողու հաց» եւ այլն (Տես «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացարկական բառարան», հասոր երրորդ, 1974, էջ 367-368):

Հազար տարի հետ էլ անիրականալի ֆանաստիկա կլինի հասարակության բյուրավոր անդամներին հորդորել՝ Թումանյան դարձել: Չեն կարող: Ոմանք թերեւս ի վիճակի լինեն, եթե հողերն են ու տեղեղերի հեղաթային դայլասներում սղասում են նրանց: Ուզում եմ ասել՝ բարձր գրականությունն ու արվեստները ստեղծում են հողեղեն մարդիկ հողերն տեսնել, իսկ ցածրն ու գեղաղաղը՝ շուկայական եւ առեւտրականների ձեռամբ, ոչ սիրտ ու հողով: Այդ, հմարավոր չէ, սխալ կլինի այս չգրված, մանավանդ մեր սահմանաղրական դասարանի կողմից անընդունելի օրենքը դարաղիք եւ օրինաչափ համարել ամեն ստեղծագործողի համար:

Ադրբեջանի ագրեսիան ընդդեմ Հայաստանի նորություն չէ

Մնում է բարձրաշայտել, թե ո՞վ է դրա բուն նախաշեռնողը

⇒ **1** Թերեւս վերականգման համ-
 գամանքի դասաւորում է, որ
 ԱՄՆ-ն, ԵՄ-ն եւ Իրանը հանդես են գա-
 լիս ի դաշնակցական Հայաստանի
 սարածային անբողջականության, իսկ
 ԶԱՊԿ-ը կրկին մերժում է Հայաստանի
 օգնության խնդրանքը: Թեւեւ այդ ըն-
 թացումն Ֆրանսիան ՄԱԿ ԱԽ-ի նիստ
 է հրավիրում, սակայն Ռուսաստանը, դա-
 հանջելով, որ ՄԱԿ ԱԽ փաստաթղթում
 հղում արվի եռակողմ հայտարարությա-
 նը, փորձում է չեղարկել նաեւ ԱԽ-ի
 ջանքերը: Ավելին, նա դեռ Հայաստանին
 մեղադրում է ռուս-թուրքական սահման-
 ները չհանաչելու մեջ: Այս ամենը ցույց
 է տալիս, որ որքան էլ մենք ամառվանք
 Ռուսաստանին եւ նա մեզ հետ դաշինք
 կնքի եւ այդ դաշինքն ամրագրված լինի
 1995-ի, առավել եւս 1997 թ. «Բարեկա-
 մության, համագործակցության եւ փո-
 խօգնության» դաշինքագրով, Ռուսաս-
 տանը մեր դաշնակցիցը չէ, այլ մենք ենք
 մեր դաշնակցիցը, այն էլ գաղութի կար-
 գավիճակով: Այս ամենը նշանակում է,
 որ Ռուսաստանը մեզ հետ դաշինք է կնքել,
 որդեգիր էրդոհանի կամ Ալիեւի հետ ֆա-
 դաբանական սակարկություններում զի-
 ջուկներն անի Հայաստանի հաշվին:

Դրանք նորություն չեն, բայց անարդար
 խիստ աղետաբեր՝ հայ ժողովրդի համար:
 Որքան էլ միջոցառված հարաբերու-
 թյուններում գործի փոխադարձման սկզ-
 բունքը, Հայաստանը միայնակ ի վիճակի
 չէ փոխադարձել Կրեմլի ֆայլերին, բայց
 կարող է գոնե մեկ անգամ միջազգայնու-
 ռեն դասադարձել դրանք: Սակայն դա-
 րադարձելու փոխարեն ՀՀ վարչապետը
 կամ ժողովուրդը կհայտնեն Պու-
 տինին, թերեւս դրանով օրինականաց-
 նում ՌԴ նախագահի հակառակ մկր-
 սումները, կամ էլ հեռաձայնում վերջի-
 նին եւ զանգամանակ, ինչպես արեց սեռ-
 անքերի 13-ին: Պուտինին հեռաձայնելն
 ու զանգամանակելը Ադրբեջանի ագրեսիայի
 արձագանքելու ձեւ չեն, ընդամենը Հա-
 յաստանը դարձնում են ծաղր ու ծանակի
 առարկա ինչպես Կրեմլին, այնպես էլ
 Բաքվի հրոսակների առջեւ:

Այդ առումով թերեւս հասկանալի է
 էր ՀՀ վարչապետի սեռանքերի 14-ի
 շահ երկարատև, նույնքան էլ անբո-
 վանդակելույթն Ազգային ժողովում:
 Նա փոխանակ ի մի բերի 44-օրյա դա-
 րադարձից հետո Հայաստանի փորձու-
 լյունները, մարդկային եւ սարածային կո-

րուսները, նախընտրեց երկար-բարակ
 արդարանալ, թե Հայաստանը ստորագր-
 ների չի դիմել: Մինչդեռ Ադրբեջանը մեզ
 ստորագրների դիմելու մեջ մեղադրում է
 դեռևս 1991 թվից: Եթե վարչապետն ար-
 դարանում է, կնշանակի զիսի ադրե-
 ջանական այս նոր ագրեսիայի բուն նա-
 խաձեռնողին, բայց այդ մասին չի կա-
 րող բարձրաձայնել, որովհետեւ Պուտին-
 նին հասցեագրած երախտագրության,
 Ռուսաստանի հետ դաշինքին հավասար-
 նության անվերջ հավաստագրումներով
 նա կորցրել է այդ հնարավորությունը: Ե-
 լույթում **Փաշինյանն** ասաց, որ Ադրե-
 ջանը եւս 10 ֆառ. կմ. օկուպացրել է Հա-
 յաստանից, աղա ալվելագրեց. «Հայաս-
 տանն այսօր ունի անվստահալիսն եւ գո-
 յաբանական ողորդել: Բայց դեմ է
 զմամբ այդ հարցերի կարգավորմանը: Ես
 իմ վրա վերցրել եմ դասախառնակու-
 թյուն՝ զմալ ծանր որոշումների՝ հանուն
 խաղաղության»:

Ակամա հարց է ծագում, ո՞ւմ առջեւ,
 Հայաստանի՞, հայ ժողովուրդի՞, թե՞ Պու-
 տինին: Վարչապետի այս խոսքերը հիմն
 տալիս ենթադրելու, որ մեզ նոր փորձու-
 թյուններ են սպասում:

Հայաստանի դեմ Ադրբեջանի նոր ագ-
 րեսիային անդրադարձան նաեւ թուրքա-
 կան լրատվամիջոցները: Սեռանքերի
 13-ին CNN Turk հեռուստատեսությունը
 կազմակերպեց հասուկ հաղորդում, որին
 Բաքվից հեռակապով մասնակցում էր
 Միլլի Մեջլիսի դասգամավոր **Գանիրա
 Փաւետեան**: «Չմայած երեկ զինադա-
 դար էր հայտարարվել, ասաց նա, սա-
 կայն հայ զինվորներն այսօր ներթափան-
 ցեցին ադրբեջանական դիրքեր, փորձե-
 ցին ակամադարձել դրանք, ինչը բա-
 խումների վերսկսման դասձառ դար-
 ձավ, եւ հայերը արժանի հակահարված
 սացան, որքան էլ Մոսկվայի համաձայ-
 նագրով հայկական կողմը Չանգեզուրի
 միջանցքի բացման դասավորություն
 ստանձնի եւ ադրբեջանական կողմը
 բարի կամբ դրսևորի՝ բացելով Լաչինի
 միջանցքը, Հայաստանը հրաժարվում է
 ստանձնած դասավորություններից,

հայկական կողմը դեմ է վերջ սա սադ-
 րաններին, մասնավոր նոր Չանգեզուրը
 ադրբեջանական սարած է, նախորդ
 դարի սկզբներին բուլեթիկները դա Ադր-
 բեջանից ղոկել եւ մկրել են Հայաստա-
 նին»:

Այնուհետեւ Փաւետեան ստորագրե-
 ին վերջ տալու խորհուրդ սվեց Հայաս-
 տանին, նեցը՝ որ հայկական իշխանու-
 թյունները 49 զոհից են խոսում, սակայն
 այդ ցուցանիշին կասկածանքով է վե-
 րաբերում նույնիսկ հայկական ընդդի-
 մությունը, որի կարծիքով հայկական
 կողմի զոհերի թիվը 150-200 դեմ է լի-
 նի: Նա ի հարկէ չմոռացավ փառաբա-
 նել Իլիամին, միաժամանակ երախտա-
 գրություն հայնել Թուրքիային:

Հաղորդման մասնակիցներից
 CNN Turk-ի թղթակցուկի **Ֆուլյա Օզ-
 քուրմ** իր հերթին ավելացրեց, որ Հայաս-
 տանը ոչ մի կերպ չի կարողանում համա-
 կերպել դաստերազմում Ադրբեջանի
 ձեռք բերած հաղթանակի հետ, եռակողմ
 հայտարարության ստորագրումից ի վեր
 անընդհառ սում է ռազմական իրավի-
 ճակն սահմաններում, մինչդեռ նույնքե-
 րի 10-ին ստորագրված այդ համաձայ-
 նագրի 9-րդ հոդվածի համաձայն Ադրե-
 ջանը Լաչինում միջանցք է բացելու,
 իսկ Հայաստանն էլ՝ դրա դիմաց Չանգե-
 զուրում:

Մարմարայի համալսարանի դոկթ. **Օ-
 ֆան Յեչիլօլը**, որ ներկա էր հաղորդմա-
 նը, Ադրբեջանի հարձակումը նմանա-
 դեմ դասամավորեց հայկական կողմի
 ստորանքով, ասաց, որ Ադրբեջանը վե-
 ջին դաստերազմում սացել է այն, ինչ
 ցանկանում էր, ինչո՞ւ նոր դաստերազմ
 սանձազերծի: Հետո անդրադարձավ Հա-
 յաստան-Թուրքիա նորմալացման գոր-
 ծընթացին, մասնանեց, որ թուրքալե-
 կողմը ադրբեջանական կողմի հետ հա-
 մատեղ է ծավալում երկու երկրների հա-
 սուկ ներկայացուցիչների բանակցու-
 թյունները:

Հաղորդմանը հեռակապով մասնակ-
 ցեց նաեւ CNN Turk-ի Մոսկվայի թղթա-
 կից **Սիլյաննթ Զաչմազը** եւ հասուկ

խոսեց Նախիջեւանի եւ Ադրբեջանի մի-
 ջեւ նախատեսվող միջանցքի մասին, որի
 խոսքերով Հայաստանն ստանձնել է նաեւ
 դրա բացման դասավորություն, բայց
 չի կասարում: Թե որեղորձ է անցնելու
 այդ միջանցքը, նա չդարձարանեց: Եթե
 դա անցնի Մեղրիով, աղա ողջ Չանգե-
 զուրը կվերածվի ռուսական զորանցի,
 ինչպես բզկված Արցախի հայկական
 հասվածը:

Սեռանքերի 14-ի համարներում նե-
 ված հարցերին անդրադարձավ նաեւ
 թուրքական տղազիր մանուլը: Օրինակ՝
 «Հյուրիյեթը» բախումները լրատվանել
 է՝ «Հայաստանի ստորագրման ի գուր ան-
 ցավ... Ադրբեջանը հետ մղեց» վերնագ-
 րով եւ «Ազերի գարդաւ, գարկ հայերին,
 որքան հնարավոր է շահ» ենթավերնագ-
 րով: Timeturk-ը նեւելով Ադրբեջանի 50
 զոհերի մասին՝ անդրադարձել է «Թյուր-
 քական դեսոթյունների կազմակերպու-
 թյան» ցավակցության եւ Ադրբեջանի
 հետ համաբախտության հայտարարությա-
 նը: Քանի որ թուրքական արձագանքները
 ենթադրել են, ուսի չեն ուղում չարա-
 շահել ընթերցողի համաբերությունը:
 Պարզաղես սատե, որ թերեւս ոււազարա-
 վը Timeturk-ի հրադարակումն էր, որեղ
 մասնանվել է. «ԱՄՆ դեսֆարսուղար
 Էնթոնի Բլինքենը բախումներն սկսելուն
 դես հեռաձայնեց ՀՀ վարչապետ Փաշի-
 նյանին եւ Ադրբեջանի նախագահ Ալիե-
 վին: Ըստ դեսֆարսուղարության սեռանքե-
 րի 13-ի սարածած հաղորդագրության
 ներակրծութների առթիվ Բլինքենը խորը
 մտախոգութ է հայնել, նեւել է, որ նա-
 խորդ օրը ԱՄՆ-ը բախումները ճնւման
 միջոցով կասեցնելու երախտի է սվել
 Փաշինյանին, գալով Ալիեւին, աղա
 դեսֆարսուղարը կոչ է արել Ադրբեջանի
 նախագահին, որ դադարեցնի թւնա-
 մանը, նախագագոււացնելով. «ԱՄՆ-ը
 ճնւում է գործադրելու դադարեցնելու
 համար Հայաստանի եւ Ադրբեջանի մի-
 ջեւ ընթացող բախումները»: Մեզ մնում
 է սղասել:

Համանման կոչով հանդես է եկել
 նաեւ ԵԱՀԿ-ն:

Փաշինյանի՝ զենք գնել չկարողանալու մասին հայտարարությունները ծիծաղելի են

«Հայաստանի Հանրապետությունում ունի
 ֆինանսական բոլոր հնարավորություն-
 ները՝ ձեռք բերելու իրեն անհրաժեշտ
 դաստերազմական զենք-զինամթերքը», - օ-
 րերս խորհրդարանում նման ողորդմանը
 հանդես եկավ ՀՀ վարչապետ **Նիկոլ
 Փաշինյանը**: Ըստ նրա՝ Հայաստանը
 զենք ձեռք բերելիս «խեղձանում» է
 այնքանով, որ մեզ հաճախ հրաժարվում
 են այն վաճառել:

Երկրի թիվ մեկ առաջնորդը, փաստ-
 րեն, ի լուր աւելարհի հայտարարում է, թե
 Հայաստանին, որ միջազգային մի շարք
 կազմակերպությունների անդամ է, բարե-
 կամ ու ռազմավարական գործընկերներ
 ունի, բարեկամներն ու գործընկերները
 չեն օգնում: Փաշինյանի գլուխգոլման
 թիմակիցները, որ այս օրերին, իրեն թե,
 միջազգային սարքեր կառուցելու հետ
 կապ են հաստատում ու ներկայացնում
 Հայաստանի սահմաններին տրող իրա-
 վիճակը, խորհրդարանում գլուխները
 կախ լսում են, որ աւելարհը մեզ բոլորիս
 բանի տեղ չի դնում:

Իհարկէ, որեւէ հիմք չկա հավասարու-
 նաեւ Փաշինյանի այն ողորդմանը, թե
 մենք փողի խնդիր չունենք, ֆանի որ այդ
 հայտարարությանը մատուցեն նախորդել
 են իշխանականների այն մուննաթնե-
 րը, թե «նախկինների կառուցած
 դղակների փոխարեն դեսոթյունն իր
 զինանոցը կարող էր համարել»: Բայց

եթե զենք գնելու համար ֆինանսի
 խնդիր չունենք, աղա, հարգելի իշխա-
 նավորներ, աչներդ ինչո՞ւ է «նախկին-
 ների» դղակների վրա, ինչո՞ւ եք նման
 հայտարարություններ արել: Այս օրերին
 դասոնյաներից մեկը նորից էր գրել, թե
 «ժամանակն է թալանը զենք-զինամ-
 քերի վերածելու, այլաղես մեզ ոչ ոք չի
 փրկի»: Իհարկէ անտեղյակ ԶՊ-ական-

ներն ավելի լավ է նախ իրենց առաջ-
 նորդի տեսերի հետ հաւեսլեն, մարտն
 ու ընկալեն դա, աղա նոր միայն տեսա-
 կես արտադրեց: Այլաղես իհար հե-
 տեւից ու մեծագույն խանդավառու-
 թյանը իրենք են հերկում սեփական թի-
 մակցի մտքերը:
 Չեն գնելու մասին Փաշինյանի արած
 հայտարարության անեմացավոս մասն

այն է, որ Հայաստանին զենք վաճառող
 երկրներ չկան կամ հրաժարվում են մեզ
 այն վաճառել: Իհարկէ, կարող է նաեւ
 այդդիսի բան լինել, բայց եթե մեզ ան-
 գամ մեր ռազմավարական, բարեկամ
 գործընկերները չեն ցանկանում զենք վա-
 ճառել, աղա դրա մեղավորը ոչ ես եմ, ոչ
 էլ ՀՀ մեկ այլ ֆաղաֆաղի: Մեղավորն էլ,
 դասախառնաոն էլ աղաւոնոր ու բա-
 նակցային գործին չտրաղետող իշխա-
 նություններն են, առաջին հերթին՝ ան-
 ձամը Նիկոլ Փաշինյանը:

Փաշինյանի վերոնշյալ հայտարարու-
 թյունն, իրականում, արտուրդի ժամրից է
 նաեւ այնքանով, որ զենքի վաճառքով
 զբաղվող անհասներն ու կազմակերպու-
 թյունները անձամբ են հոգում զենքի վա-
 ճառքի, մասկարաման ու, այսղես սա-
 սած, այն դասվիրատուին հասցնելու հա-
 ցը: Եվ փոխանակ «ավելցուկ սված»
 գումարը արդյունաբերության վրա զենե-
 րացնելու կամ ռազմական նւանակու-
 թյան գործարարներ կառուցելու մասին
 մտածեն, հեռաղա մղասակներ դնեն ու
 դրանք կյանքի կոչեն, ԶՊ-ականներն ու ի-
 րենց լիդերը Ազգային ժողովի անբիրից
 իմասագուրկ, դարաղ հայտարարությու-
 ներ են անում:

ԳԵՂԱՍ ԲՅՈՒՐՈՒՄՅԱԼ

Անորոշ ներկայի ու ապագայի միջև

Էլեկտրականությունը, որը նաեւ էլեկտրական էներգիա է անվանվում, առավել հաճախ՝ էլեկտրաէներգիա, մարդ արարածի առօրյայի անբաժան մասն է կազմում: Առանց դրա դարձադրուհի հնարավոր չէ որեւէ բան անել: Սովորական էլեկտրալամպ լինի թե միացված հեռուստացույց, լվացի մեքենա թե սառնարան, վերելակ թե շինարարական կռունկ, ի վերջո մեքենայի թե երկաթուղային էլեկտրաբաշտ, մարդկության բազում այլ գյուսեր ու հայտնագործություններ շարժվում են այդ անգույն ու անհոս, սեւ ու համ չունեցող, ասեմբլ... միջոցի օգնությամբ: Վստահ եմ համոզված եմ, որ էլեկտրաէներգիան իրոք միջոց է հարաբերելու առօրյայում, առանց դրա հնարավոր չէ որեւէ բան շարժել, փոխել, ստեղծել: Եվ քանի որ այն դառնալից է, մարդկանց հեթանոսական այսօրինակ դասերը բավարարելու միակ միջոցը էլեկտրական էներգիայի մոտ հզորությունների ստեղծումն է, էլիտանմի արդյունավետ կառավարումը:

Համանման գործընթացով սկսվեց ու ծավալվեց Հայաստանի էլեկտրաէներգետիկ համակարգը: 20-րդ դարասկզբին մեր էլեկտրաէներգետիկայի հիմքը, ըստ տեղեկատվության, դիզելային եւ փոքր հիդրո էլեկտրակայաններն են եղել, մասնավորապես՝ 1903 թվականին կառուցվել է Ղափանի դիզելային էլեկտրակայանը: Տասը տարի անց, 1913 թվականին, Հայաստանի ներկայիս սարածվում գործել է 13 էլեկտրակայան, որոնցից 9-ը հիդրո եւ 4-ը ջերմակայաններ: Այնուհետեւ կառուցվեցին Սեւանի ու Որոտանի հիդրոհամալիրները, գազով աշխատող ջերմաէլեկտրակայանները, որոնց արդյունքում համակարգի ընդհանուր հզորությունը հասավ 2500 մեգավատ: Անգամ այս դարի վերջերս Հայաստանի զարգացող տնտեսությունը էլեկտրաէներգիայի անհրաժեշտություն ուներ, որը լրացնելու նպատակով կառուցվեց Մեծամորի 815 մեգ հզորությամբ միջուկային կայանը, որը նաեւ աստիճանական է անվանվում:

1985-ին արդեն էլեկտրահամակարգի միացյալ հզորությունը 3992 մեգ էր, էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը կազմեց 15,7 մլրդ կվտժամ, որտեղ աստիճանական բաժինը 5,7 մլրդ կվտժամ էր, ընդհանուրի մոտ 40 տոկոսը, առավել կոնկրետ՝ 36 տոկոսը:

1990-ականների առաջին տասնամյակում, երբ Մեծամորի աստիճանական աշխատանքը դադարեցված էր, ի դեպ ՀԱՍՀ կառավարության համաձայնագրով արձանագրած անվանագրային բազմաթիվ խնդիրների դասառնով, 40 տոկոս հաճախ էր օգտագործվում, անգամ շահարկվում: Այն իրականացնողները դարձադրուհի մոտ-մոտ էին, որ ՀԱՍՀ էներգետիկ համակարգը միայն 15,7 մլրդ կվտժամ կազմող էլեկտրաէներգետիկ ոլորտը չէր: Հանրապետություն ներկայում էր մինչեւ 7 մլրդ խորանարդ մետր գազ, որի զգալի ֆանակները օգտագործվում էր բնակարանների խոհանոցներում: Գազ էր այրվում գործարանների ու բնակելի թաղամասերի հարյուրավոր կաթսայատներում, որոնք սափ ջուր ու զոլորեց էին արտադրում: Հանրապետությունում այս նպատակով նաեւ 1 մլն տնում մագրոպ ու անսահմանափակ ծավալներով ֆարածուխ էր սառնում: Փորձեմ հաշվարկել, թե այս ամենի արդյունքում որքան էր ՀԱՍՀ էներգետիկ հաշվարկը, այն դարձանալից կվտժամի սեւեւով: Փորձեմ ներկայացնել, որ միայն 7 մլրդ խորանարդ մետր գազը համարժեք է 20-22 մլրդ եւ ավելի կվտժամի: Ավելացնեմ հիշատակված մագրոպ ու ֆարածուխը, հիդրոհամալիրների սվածն ու Մեծամորի աստիճանական 5,7 մլրդ կվտժամը, ստացվում է մոտ 32-35 մլրդ դարձանական կվտժամ, որտեղ Մեծամորի կայանի բաժինը 16-17 տոկոս է ստացվում: Ընդունում եմ, որ հաշվարկը սիրողական մակարդակով է արված, որը տարիներ առաջ էլ է հանրայնացվել, սակայն էներգետիկ ու էլեկտրաէներգետիկ մասնագիտական միջոցով երբեք այն ֆունդամենտալ կապակցի չէ, առավել եւս՝ փորձել կասկածի չսկ առնել:

Ինչո՞ւ է անհրաժեշտություն առաջանում հիշել ու հիշեցնել այս մասին: Այն ծագում է նոր աստիճանական համակարգի կառուցումը:

ստիճանական համակարգ կառուցման հետ: Որոշ փորձագետներ նշում են մինչեւ 1000 մեգ հզորության մասին, կարծիք հայտնում, որ այն մեզ որոշակի էլեկտրաէներգետիկ անկախություն կտա: Չգիտեմ ինչու չի ասվում կամ հեթանոսական մոտեցումն է, որ սարեկան 6000 ժամ աշխատանքային գրաֆիկի դայնամիկում հնարավոր է 6 մլրդ կվտժամ էլեկտրաարտադրություն: Գումարեմ այն ջերմակայանների ու հիդրոհամալիրների արտադրածին, հավելեմ այս ամենին նախատեսվող արեւային ու հողմային կայանների արտադրածը, 2030-ականների համար ստացվում է... թող լինի 11-12 մլրդ կվտժամ ընդհանուր էլեկտրաարտադրություն: Եվ հարցը, արդյո՞ք այս ֆանակի էլեկտրաարտադրությամբ, նկատեմք սահմանակցի անց, հնարավոր է ցարժում հաղորդել ՀՀ տնտեսությանը, հնչում է իմ մտածելով: Ինչ որ բան անուշ կարելի է ցարժել, որն ինչքանով կհամադասասխանի 2030-ականների մարդկանց սպասումներին, ինչու ոչ՝ նաեւ երազանքներին, դասասխանը դժվար է գուշակել, հասկալից է ՀՀ իշխանության սահմանած 4 մլն բնակչության դարձադրուհի: Ստացվում է 1 բնակչի հաշվով սարեկան մոտ 3000 կվտժամ էլեկտրաէներգիայի սպառում , երբ ներկայիս ցուցանիշը 2300 կվտժամ է:

Թե ինչ թվեր են նշվածները, փորձեմ դարձել համապարհային տեղեկատվություն տրամադրված վիճակագրությունների օգնությամբ: Մոտ 20 տարի առաջ մեր հարեւան Վրաստանում էլեկտրաարտադրությունը 8

արվում այս ոլորտում, որի հետեւանում աստիճանական հայտնվում է միջուկային էլեկտրակայանի հարցը: Միջուկային աստիճանական էներգիայի արտադրանքը հիշում է զեմֆի ամենամեծի ակնառատը դարձանք Չերնոբիլի աղետի գոյի կոչվող սարածում:

Այդտեղից ոչ հեռու գտնվող Գերմանիայում իրադարձությունները հետաքրքիր առավել յուրօրինակ ընթացք ունեցան: 2000 թվականին այդ երկրում գործում էին 19 աստիճանականներ, որոնք արտադրում էին ստանդարտ էլեկտրաէներգիայի 31 տոկոսը, 1 բնակչի հաշվով 6600 կվտժամ, ընդհանուրը՝ 530 մլրդ կվտժամ: 2019-ին արդեն 13 աստիճանականներ փակվել էին, իսկ ընդհանուր էլեկտրաարտադրությունն աճել, կազմելով 612 մլրդ կվտժամ, 1 բնակչի հաշվով 7700 կվտժամ:

Առաջարկում եմ ծանոթանալ Ճապոնիայի ցուցանիշներին. 2000 թվականին 53 աստիճանական եւ ընդհանուր էլեկտրաարտադրության 34 տոկոս, 2019-ին 33 աստիճանական եւ 7.5 տոկոս, 1 բնակչի հաշվով սարեկան էլեկտրաարտադրությունը մոտ 8000 կվտժամ: ԱՄՆ-ի ցուցանիշները. 1990 թվականին 112 ռեակտոր, 2019-ին 94 կայան, 1 բնակչի հաշվով սարեկան էլեկտրաարտադրությունը՝ 12 000 կվտժամ: Ծանոթանանք փոքր համարվող երկրների համանման ցուցանիշներին. Իսրայելում այն սարեկան 7400 կվտժամ է, Չեխիայում՝ 8000 կվտժամ, Էստոնիայում 10000 կվտժամ, Ֆինլանդիայում՝ 12000 կվտժամ...

Հայաստանաբնակը գրեթե չի խոսում իր բնակարանի սափ ջրամատակարարման, ջերմուցման համակարգի աշխատանքի արտադրանքի մասին, ֆանդի ի վիճակի չէ վճարել այդ ծառայությունների դիմաց: Ըստ որոշ հրատարակումների, չի մտածվում թե թե՛ք է նաեւ կվտժամի գործող սակագինը: Արդյունքում արդյունք էմ անորոշ ներկայի ու ապագայի միջև:

Ասված մեզ աղավաղում:

05.09.2022թ. Երեւան

«Մուզարտ» դաշնամուրի մեթոդ-ինքնուսուլյցի հրատարակումը

Ե, որը նպատակ ունի հասարակության լայն շրջանակներում սերմանել սեր եւ հետաքրքրություն դեմոկրատիկ երաժշտությունը եւ խթանել դաշնամուրի սիրողական ուսուցումը:

Ձեռնարկում կիրառելով երաժշտության դաստիարակման, սեւտության եւ գործնական կարողությունների միասնական մոտեցման նորարարական սկզբունքները դեմոկրատիկ երաժշտական ստեղծագործությունը՝ հեղինակը փորձ է կատարել դասիկ երաժշտության անցում կատարել դեմոկրատիկ ակտիվ երաժշտաւեր կերտելու գործին:

«Մուզարտը» նախատեսված է՝ ա) Սկսնակ մեծահասակների՝ ուսանողների, երիտասարդ մասնագետների, միջին եւ բարձր տարիքի անձանց սիրողական ուսուցման համար, բ) երաժշտությամբ զբաղվող երեխաների համար, որոնք կարող են ունենալ այն որոշ եւսեմարան եւ օգտվել դասասուլի ուղղորդմամբ, գ) երիտասարդ եւ սկսնակ դասավանդողների համար կարող է ծառայել որոշ մեթոդական ձեռնարկ, նպատակ դասերը ավելի հագեցած ու հետաքրքրական դարձնելու:

Ձեռնարկը դարձնակում է՝ ա) 12 դաս, որոնցից յուրաքանչյուրը նվիրված է որեւէ դարձադրուհի երաժշտությանը, այդ դարձադրուհի դասկանող ս ս ե ղ ծ ա գ ո ռ ծ ու թ յ ա ն ը նդգրկմամբ, սկսած երաժշտության ծագման դասնություն-

մից մինչեւ մեր օրերի երաժշտությունը, բ) QR կոդեր, որոնք հնարավորություն են ստեղծում ունկնդրել սլյալ դարձադրուհի դասկանող երաժշտական ստեղծագործություն, ինչպէս նաեւ սովորել եւ կատարել դաշնամուրային ստեղծագործություն՝ հետեւելով հեղինակի կատարմանը յոթության ալիքում, գ) երաժշտական սերմինների համառոտ բառարան, ինչն անհրաժեշտություն է թե՛ սիրողական, թե՛ դրոֆեսիոնալ ուսուցման համար, դ) նոտային հավելված, որտեղ տեղ են գտել շուրջ 20 հանրահայտ երաժշտական ստեղծագործություններ եւ մշակումներ՝ Կոմիտասի «Կաթիլիկից» մինչեւ Ասոր Պյացուլայի «Լիբեռնանգոն»:

Գիրքը վաճառվում է Երեւանի մեծ գրախանութներում, ինչպէս նաեւ կարող եմ ձեռք բերել, գրելով «Մուզարտ» ֆեյսբուքյան էջին՝ <https://www.facebook.com/Moozart.lab>: Էլեկտրոնային տարբերակը կարող եմ ներբեռնել հետեւյալ հարթակից՝ <https://www.mymusicresource.com/shop/piano/moozart-piano-method-manual-in-armenian/> Ա. Բ.

Լույս է տեսել «Մուզարտ» դաշնամուրի մեթոդ-ինքնուսուլյցը՝ նախատեսված սկսնակ մեծահասակների համար: Հեղինակը դաշնակահար, մանկավարժ եւ երաժշտագետ Աննա Արամյանն է: Մեր իրականության մեջ այն եզակի ձեռնարկ

ՍՈՒՐԵՆ Թ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

դրոճեստ

«Ամրելով հաղթելու» գաղափարախոսությունով սերունդներ դաստիարակենք

Արդի գլոբալացվող աշխարհում սեղի են ունենում գործընթացներ, որոնց արդյունքում ներադաճական եւ արտադրական գործընթացները այնպես են միախառնվել, որ գրեթե անհնար է որոշել, թե որտեղ է ավարտվում ներադաճականը եւ սկսվում արտադրականը: Արտադրական առանձնանում է նրանով, որ նոր աշխարհակարգի ձեւավորման գործընթաց է սեղի ունենում եւ դրա կիզակետը ռուս-ուկրաինական հարթակն է: Այդ հակամարտությունն իրականում ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ նրա վասալականակասար Եվրոպայի եւ Ռուսաստանի միջև է:

Հերթական անգամ օվկիանոսով ինքնադասնեցված ԱՄՆ-ը փորձում է Եվրոպայի ձեռքերով կրակից շաղկապներ հանել: Իսկ հայտնի է, որ Ռուսաստանի դեմ հակակրակները եւ դաստիարակչությունը երկու անգամ Եվրոպայի գլխավոր դերակատար Չեռնոմիրային հասցրեց արդեն եւ մեծ հայրենիքի կորստի: Առաջին եւ երկրորդ աշխարհամարտերի ընթացքում նույնպես անգլոսաֆոններին հաջողվեց ռուս-գերմանական ռազմաճակատում հյուսիսում Եվրոպայից մայրցամաքի իրենց երկու ահարկու հակառակորդներին: Արդյունքում գերմանական դասական սարածների մոտ 40%-ն այսօր ՉԳՅ-ի կազմում չեն: Ցավոք, Բեռլինը հիմա կրկնում է նույն սխալը: Մխրձվելով հակառակական դասժամիջոցների եւ զենքի մասակարարումների մեջ, երկիրը գրկելով ռուսական էժան գազից, այն ի վերջո լուրջ անկում է ունենալու: Արդեն սկսվել են հակակառավարական հուժկու ցույցերը: Եվրոպայի կուրսը առաջին անգամ իջել է մեկ դոլարի արժեքից: Ստիպված են վերագործարկել ասոնականները, որն էլ ոսփ է հանել բնադաճական ֆաղափական ուժերին: Մինչդեռ, առիթից օգտվելով, Եվրոպա հեղուկ գազ սեղափոխող ամերիկյան ընկերությունները լուրջ եկամուտներ են ստանում: Գնալով ակնհայտ է դառնում, որ Շուրթը սանուկ է սալու եւ հաջորդ ընտրություններում ֆրիսոնտա-դեմոկրատ աջ բեւեռի հաղթանակը կասկած չի հարուցում: Իսկ ձեռնարկ իրավիճակն ավելի է ծանրանալու եւ ոչ միայն Չեռնոմիրային:

դեսալի հետեւանմանից: Նախագահ **Բայդենը** The Washington Post-ի համար գրած «Ինչու են ես գնում Սաուդյան Արաբիա» վերնագրով հոդվածում դարձաբանեց, որ իր այցելությունը դայմանավորված էր հենց այդ հանգամանքով: Հոդվածում բավական կոտ ռուդերձ կար՝ ԱՄՆ-ը Ռուսաստանին եւ Չինաստանին չի զիջի Մերձավոր Արեւելի առաջնորդությունը: ԱՄՆ 51-րդ նահանգ Իսրայելի դեկավարության հետ հանդիպումով էլ Բայդենը հաստատեց վաղեմի դաշնակցային հարաբերությունները:

Պայտրը ՌԴ-ի եւ ԱՄՆ-ի միջև Մերձավոր Արեւելում իրենց մասն Թեհրանի Ռուսաստան-Իրան-Թուրքիա եռակողմ հանդիպումից հետո: Տղապորությունն այն էր, որ Արեւմուտքում հակամասոյական դաշինքի ուրվականն էր շրջում եւ ՆԱՏՕ-ի այլընտրանքի ստեղծման նոր վախեր ալեկոծում: Ռուս-իրանական բանակցությունների արդյունքում համագործակցության դայմանագիր ստորագրվեց, ինչպես նաեւ ֆինանսավորող ընկերությունները լուրջ եկամուտներ են ստանում: Գնալով ակնհայտ է դառնում, որ Շուրթը սանուկ է սալու եւ հաջորդ ընտրություններում ֆրիսոնտա-դեմոկրատ աջ բեւեռի հաղթանակը կասկած չի հարուցում: Իսկ ձեռնարկ իրավիճակն ավելի է ծանրանալու եւ ոչ միայն Չեռնոմիրային:

Ուկրաինական ճգնաժամը եւ նոր Սառը դարձրեցին Ռուսաստանի եւ հավաքական Արեւմուտքի միջև նշանավորվում է նաեւ Մերձավորարեւելյան երկրների «բարեկամության» համար կասաղի դայմարով: Քանի որ այս սարածաշրջանի դեմոկրատները չեն միացել ՌԴ-ի դեմ դասժամիջոցներին եւ, շարունակելով սենսեական հարաբերությունները ռուսական ընկերությունների հետ, կարող են մեղմել դրանց հետեւանմանը: Մյուս կողմից էլ այդ երկրները նավթի ու գազի խոշոր արտահանողներ են եւ կարող են փրկել Արեւմուտքը ռուսական էներգակիրների մասակարարման դադարեցման ա-

համակարգով, հզոր բանակով եւ ակտիվ առօրյայով նախանձելի օրեր էր արդում: Սփյուռքը եւս ուժեղ էր եւ հայրենասիրության ու հայաստանասիրության արմատներին հենված՝ հայրենաբաղձ սերունդներ էր դաստիարակում, որի հայացքն ուղղված էր Սայր հայրենիքին: Սակայն հստակ է, որ օտար երկրում ազգային ինքնությունը դաժակաբանեց: Եվս մի ֆանի սերունդ՝ եւ, հայկականությունից ոչինչ չի մնա, եթե այդ սերունդը հայրենիքի օղբ չի լսում, եթե հայրենիքը նրա մայրենին չէ, եթե նրա ակնաջմ անընդհատ հայրենի չի լսում: Իսկ արտագաղթածների միամիտ ինֆանտիլիաբանումը, թե՛ մի ֆիչ կնաման, կաշխատեմ ու նորից կվերադառնամ հայրենիք, հեփաթ է: Գնացողներից ֆանիսն են վերադառնում: Քչերը: Երկիրը, որտեղ նրանք արդում ու աշխատում են, իրեն է կաղում հազար ու մի թելերով, մանավանդ՝ երբ դառնում է երեխաների ծննդավայրը: Այնտեղ նրանք իրենց դասնությունն են կերտում, ունենում ընկերներ, հիշողություններ: Այսօրվա վարչախումբն էլ չորս սարի շարունակ, հայրենի բաժնեց «սեւերի» եւ «սոփիսակների», արցախցիների եւ հայաստանցիների, նախկիններին ընդդեմ ներկաների եւ Հայաստանն ընդդեմ Սփյուռքի, այն էլ այնպիսի ժամանակում, երբ հայերը համախմբվելու մեծ կարիք ունեն:

Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները հասկալալա վերջին իշխանափոխությունից հետո լուրջ մտախոհվելու սեղի են սալիս: Դրանք նորմալ համարելի ամենադարձ ինֆանտիլիաբանություն կլինի, ցանկալից ցաս հեռու են եւ հասել են վստահավոր սահմանագծի: Ակնհայտ է, որ հայ ժողովուրդն իր լավագույն ժամանակները չի արդում: Հայաստանը նախկին ուժեղ ու գեղեցիկը չի, Սփյուռքն էլ կոտրակված է, սառաղում է հեռախոսություն կոչված հիվանդությամբ, դալկացած կորցրել է նախկին դոկտրինայի եւ մի սեսակ խարխալող հեփ մեջ է: Կարճ ասած՝ Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները հիվանդ փուլ են արդում

եւ առողջացման խիստ կարիք ունեն: «Կայ, առնուազն, անհասկացողութեան եւ անգործնականութեան ՀԱՆԳՈՅՑ մը ամոնց միջուկ,- գրում է լիբանանահայ մտավորական **Պարոյր Աղաբալանը**,- մէկ կողմէն՝ գոյութիւն ունեցող կենդանացնող կաղերը մասնելով ամուղեղիութեան, իսկ միւս կողմէն՝ սեղ մը ստեղծելով ֆասութիւն (Հայաստան), ուրիշ սեղ մը՝ մակընթացութիւն (Սփյուռք)»: Այդ ոչ ցանկալի իրավիճակը օսկելու մտախոհությամբ ֆայլեր, իհարկեւ, կասարվում են: Մեծի սանն Կիլիկիայ Արամ Ա. Կաթողիկոսը 2022-ը հռչակել է Սփյուռքի սարի եւ այդ օրջանակներում նախատեսված են մի շարք միջոցառումներ: Հայաստանյան իշխանություններն էլ «Համաշխարհային վեհաժողով» են կազմակերպում, որի միակ նպատակն, ըստ էության, Տղապորությունն ստեղծելն է, որ մի բանով զբաղված են: Որոշելով, որ վեհաժողովին կհրավիրվեն միայն վարչակարգի կողմնակիցներին, աշխարհի բոլոր հայերին ողջունելու փոխարեն, կառավարությունը, վերջերս մի ֆանի հայտնի սփյուռքահայերի արգելեց մուտք գործել հայրենիք: Այսինքն՝ փաստորեն ՀՀ իշխանություններն իրականում զբաղված են ոչ թե Սփյուռքը համախմբելով, այլ՝ այն եւս սարափեղկելով: Այնինչ, վաղուց հասունացել է այն դարձը, որ համայն հայությունը համախմբվի եւ դաշտալանի իր հայրենիքը թեմախմբի: Անչափ կարեւոր է, որ թուրքերի եւ այլոց հետ հաշտվելուց առաջ՝ հայերը նախ լեզու զսնեն միմյանց հետ:

***

Մեզ հաճախ անիրականաճալի երազներով դարձրելու, դասնությունից, անգամ մեր սխալներից դասեր չհաղելու եւ համառորեն ռոմանցիկ մնալու առումով բնորոշ է հետեւյալ օրինակը: Արդեն ֆանի օր է սոցցանցերում դրսևում է միջայանցի **Տարն Անդրեսայանի** սխրանքի մասին փոփրիկ սեսաերիզը, որը դիտում եւս հղարսությամբ, դառնությամբ եւ մեծ ափսոսանքով: Խոսք լինել չի կարող՝ հերոս է, վճռական, ֆաջ ու մահից չվախեցող: Խոնարհվում են, խնկարկում հիշատակին, մեծ ցավ արդում: Բայց այսօր մեկ այլ բանի մասին են ուզում գրել: Նախ՝ ինչու են ինչպես, որ նա մեմակ է մնացել մեծաֆանակ թեմամու դեմ: Հետո էլ՝ արդեն ֆանի դար է, արդում են մեռնելով, հերոսացնում մեռնողին, դրոշակների վրա գրում՝ մահ՝ կամ ազատություն... Լավ, հնարավոր չի՞ եւ՝ արդել եւ՝ ազատ լինել... Ուրիշները ո՞նց են արել ու անում: Ժամանակը չէ՞, որ սերունդներին արդելով հերոսանալուն սովորեցնենք, ֆաջալեւենք եւ դադարենք, թեկուզ հերոսաբար, մահվան ֆարոգ անել... Հասկանալ վերջապես, որ զոհվելով ցաս ենք դալկասել ու զիջել:

⇒ 12

Ընդդիմադիրները ներքին պայքար են տանում՝ ո՞վ կլինի վարչապետի թեկնածու

Մինչ այս օրերին Ազգային ժողովի դարձարարների առջև ընթացող հանրահավաքի մասնակիցները դաժանում են վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի հրաժարականն ու Ազգային ժողովի ընդդիմադիր խմբակցություններին՝ «Հայաստան» ու «Պատիվ ունեն» խմբակցության ներակայացուցիչներից ինդիվիդուալ գործընթաց սկսել, ընդդիմադիրները ներքին դայմար են սանում, թե ո՞վ թեկնածությունն են առաջադրելու:

Մեղմեմբերի 15-ի զիջերը, երբ Ազգային ժողովի մոտ հավաքված մարդիկ ընդդիմադիր դասազանավորների առջև դասակարգաբանում են դրած եղել, թե հենց այս դաժին ներկայացրեք ին-

դիվիդենսի փաստաթուղթը, թե՛ «Հայաստան», թե՛ «Պատիվ ունեն» խմբակցության ներկայացուցիչները երկար ժամանակ կամուկացի մեջ են եղել հենց թեկնածու առաջադրելու հարցի հետ կաղված: Բանն այն է, որ ՀՀԴ Գերագույն մարմնի ներկայացուցիչ **Իշխան Սաղաբեյանի** համոզմամբ՝ հենց ինքը դեմ է լինի վարչապետի թեկնածուն: Նրա այդ համոզմանն (եթե անգամ չեն կիսում) արտադուտ աջակցում են խմբակցության դաշ-

նակցական թեկնակայացուցիչները: **Վահե Հակոբյանի** թեկնակցները, բնականաբար, ի-

րենց կուսառաջնորդին են որդես աղազա վարչապետ դիտարկում: Դե իսկ ՀՀ երկրորդ նախագահ **Ռոբերտ Քոչարյանի** թեկնակցներն էլ համոզված են՝ եթե անգամ Քոչարյանը չէ վարչապետի թեկնածուն, աղա հենց նրա «դաբրոլով» առաջարկված մեկը դեմ է լինի: Ինչ վերաբերում է «Պատիվ ունեն» խմբակցությանը, աղա նրանք սեփական թեկնածու չունեն, ֆանի որ ՀՀ երրորդ նախագահ **Մերձ Սարգսյանը** որեւէ մեկին առա-

ջարկել չի ուզում: «Ազգի» սեղեկություններով՝ հենց սա է դասառաջ, որ սեղմեմբերի 14-ին Ազգային ժողովում մի ֆանի ժամ մոտ 3, աղա նոր միայն ստորագրություններով թուղթ ստորագրելու դասառաջ հենց սա է եղել վարչապետի թեկնածուի բացակայությունն ու ոչ միասնական դիրքորոշումը: Ընդդիմադիրներն, ի վերջո, զսել են լուծումը, այն է՝ թեկնածուի հարցը թողնել ժողովրդի ուտերին ու սաել, թե մեմ անհրաժեշտ ստորագրությունները սվել ենք, մնացածը դուք որոշեք:

Պոնսոսի հույների բռնագաղթը

Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը

Ներկայում ֆշերը գիտեն, որ Հայերի ցեղասպանությունից բացի, ավելի քան հարյուր տարի առաջ իրականացվեց նաև Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը:

Հունաստանը մայիսի 19-ը դառնում է Պոնսոսի հույների ցեղասպանության զոհերի հիշատակման օր: Կիոթոսը նույնպես այդ իրադարձությունները ճանաչել է որպես ցեղասպանություն: Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը դառնում է Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը: Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը դառնում է Պոնսոսի հույների ցեղասպանությունը:

1922 թվականների Փոքր Ասիայի հույների ճնշող մեծամասնությունը կան ստիպված փախել էր հայրենի բնակավայրերից, կան ստանալով: Օսմանյան կայսրության մյուս ազգային խմբերը եւս ցեղասպանության ենթարկվեցին, օրինակ ասորիները: Հույների ցեղասպանության զոհերի թվաքանակը սարբեր գնահատականներով կազմում է 350 հազարից մինչև 1,2 միլիոն մարդ:

Անհատի ղեկավարները, հասկալիս Անգլիան եւ Ֆրանսիան, դասադարձել են Օսմանյան կայսրության կառավարության կողմից սկսված եղեռնը որպես Հանցագործություն մարդկության հանդեպ: 2007 թվականին Ցեղասպանագետների միջազգային ընկերակցությունը բանաձեռն է ընդունել՝ Օսմանյան կայսրության փրսոսնյա բնակչության վերաբերյալ՝ այն բնութագրելով որպես ցեղասպանություն: Համանման բանաձեռն են ընդունել Հունաստանի, Կիոթոսի, Հայաստանի, Նիդերլանդների, Շվեդիայի եւ Ավստրիայի խորհրդարանները:

Անհրաժեշտ է խստրեն դասադարձել բոլոր ցեղասպանությունները: Հասնել այն բանին, որ միջազգային սարբեր մակարդակներում այս հարցին սրվի համադասախան լուծում՝ վերադարձվի այն ամենը, ինչ ղեկավարում է սլյալ ժողովրդին: Միայն այս դեմքում կարող են կանխել մարդկությանը ստառնացող հետագա բոլոր ցեղասպանությունները: Այս հարցում կարեւոր դերակատարություն ունեն նաեւ զանգվածային լրատվամիջոցները:

Ստեփան ԳՐԳՐԵՅԱՆ,
Մասնաճյուղի միջազգային
ֆեդերացիայի անդամ

Իմաստաբանական բառարան

Համբերության չափման միավորը

Հայերենը մեզ թույլ է տալիս կյանքում եղած ամեն ինչը չափել հայկական ավանդականով, եւ իրաժարվել միջազգային չափման համակարգերից, այդ թվում՝ մետրիկ համակարգից: Հայերենով անգամ սիրահարվածության աստիճանն է չափելի: Կարելի է չափել նաեւ ասելությունն ու զգվածը, հավատքն ու մտածողությունը, ամեն ինչը: Անչափելի է միայն հայրենիքի նկատմամբ սերը:

Կասկածելու չափման միավորի մասին գաղափար չունեն, բայց չկասկածելու՝ մազաչափն է:

Ծնողի նկատմամբ երեխայի սերը չափելի է ամոթի տարողությամբ ու մեծությամբ: Մարդը կարող է սիրահարվել, ասեմք մինչեւ ականջները կան կոկորդ, կան էլ մինչեւ «գոսկատեղը»: Մարդու գիտակցության ու մտածողության չափը հաճախ լինում է ղեկնդուսի (օրհակ) մակարդակի: Տեսողությունն էլ է հայկական ավանդականով չափվում. ոմանց տեսնելու եւ նկատելու հասկությունը չի անցնում անգամ ֆի ծայրից այն կողմ: Հայի համար վիրավորվելու սահմանն ուղիղ համեմատական է սրտի խորքի ծավալի հետ: Դե խելի չափի միավորն էլ հավն է՝ իր խելով:

Մարդու սրամտությունն էլ, համարակարգությունն ու կամակորությունն էլ չափելի են հայկական չափման համակարգերով: Անչափելի է միայն, հայրենիքի նկատմամբ սերը:

Կարելի է նաեւ տկոսային հարբերությունները ձգարել հայկական ավանդական համակարգով: Երբ ասում ենք՝ եղբ կերել, որչին է թողել, նշանակում է գործը կատարվել է ընդամենը 90 տկոսով: Իսկ վարդապետի խազը, հայրուհուսանոց արդյունք է:

Այո, Հայրենիքի նկատմամբ սիրուց բացի մեզանում ամեն ինչ չափելի է, այդ թվում՝ համբերությունը, որը ձգարվում է բաժակը բերնեբերան լցված լինելով:

Եւ արդյո՞ այդ բաժակը լցված չէ:

ԳՐԳՐ ԿԱՐԵՆԱՆ

Գրանցվել է «Նարարգին» կենսաբանորեն ակտիվ հավելումը

ՀՀ ԳԱԱ «Հայկենսաստեխնոլոգիա» գիտահետազոտական կենտրոնում մշակվել է և դառնում է գրանցվել է սննդի «Նարարգին» կենսաբանորեն ակտիվ հավելումը: Այն օգտագործվում է դիսբակտերիոզի, 2-րդ փուլի ճարմարախի կանխարգելման համար, աղիքային միկրոֆլորայի հավասարակշռությունը ղեկավարելու եւ վերականգնելու նպատակով հակաբիոտիկներով բուժման ընթացքում, նպաստում է արյան մեջ խոլեստերինի մակարդակի նվազեցմանը:

սակներից մեկն է: Կարգավորում է վերականգնում է աղիքային միկրոֆլորայի հավասարակշռությունը հակաբիոտիկներով թերապիայի կիրառման, ինչպես նաեւ դիսբակտերիոզի դեմքում: Բերում է արյան մեջ խոլեստերինի մակարդակի նվազեցմանը:

«Նարարգին»-ը ստեղծվել է «Հայկենսաստեխնոլոգիա» գիտահետազոտական կենտրոնի կողմից բազային ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Որոշակի հիվանդություն»

ների կանխարգելման համար նոր դեղատեսակի ցածների հասկությունների ուսումնասիրություն» ծրագրի շրջանակներում: «Նարարգին»-ն արտադրված է համաձայն ՀՀ ՏՊ 39377614.8805-2021:

2022-թին «Նարարգին» կենսաբանորեն ակտիվ հավելումը դառնում է գրանցվել է եւ ստացել ղեկավար գրանցման վկայական: «Ներկայում սարվում են աշխատանքներ մարտիկների» «Նարարգին»-ի ներքին, ինչպես նաեւ արտաքին շուկայում իրացման ուղղությամբ: Ձեռք են բերվել համագործակցության նախնական ղայմանավորվածություններ ՌԴ-ում, Չեխիայում «Նարարգին»-ի ներդրման ուղղությամբ: Հետազոտությունն զինականների կողմից արժանացել է դրական գնահատականի:

Ստեփան ԳՐԳՐԵՅԱՆ,
Ուսումնասիրության ակադեմիայի
դոկտոր

Տրանսպորտային ճգնաժամը Երեւանում. «քաղաքը պիտի շուտ արթնանա»

«Ավտոբուսներին նոր խմբաբանակը կթեթեացնի սրանտորսի ծանրաբեռնվածությունը», - ավտոբուսների ամեն նոր խմբաբանակ գնելիս հայտարարում են Երեւանի ֆաղափաղեցարանից, բայց իրավիճակը բարելավվելու փոխարեն ավելի է վատանում:

Եթե ամռան երեք ամիսներին հանրային տրանսպորտը ծայրը ծայրին հասցնելով փորձում էր սղասարկել ֆաղափաղեցարանի, աղա սեղեմների 1-ից սկսած կանգառներում ասեղ գցելու սեղ չկա. մեկը դասից է ուժանում, մյուսը՝ աշխատանքից:

10 տարի առաջ Երեւանի տրանսպորտի ոլորտում առաջին թանկարժեք ներդրումն արվեց. Չինաստանը Հայաստանին նվիրեց 249 «Հայգեր» ավտոբուսներ, իսկ վերջերս ֆաղափաղեցարանը գնեց 311 ավտոբուս ու միկրոավտոբուս, որոնք գրեթե բոլորը հիմա սղասարկում են Երեւանիցներից, բայց իրավիճակը փրկել անհնարին է. Պատճառ տրանսպորտ ունենալը անհրակաւ երազանք է:

«Աղում են Երեւանի վարչական շրջանի Աթոյան փողոցում եւ կենտրոն հասնելու համար երկու տրանսպորտ են փոխում:

Աշխատանքային տրանսպորտի փողոցում է, իսկ այնտեղ հասնող միակ երթուղին ժամանակին N 7 ավտոբուսն էր, որն այլեւ չի սղասարկում: Մի ֆանի անգամ բնակիչներով դիմում ենք ուղարկել ֆաղափաղեցարան, բայց դիմումներն անղատասղան են մնացել», - մեզ հետ զրույցում ասում է 62-ամյա իսկին Փառանձեմը:

Վերջին օրերին, երբ ուսանողներն ու աշակերտները արձակուրդից հետո սկսել են օգսվել հասարակական տրանսպորտից, աշխատանքի ցատողները տուժում են եւ բառի բուն իմաստով ժամերով սղասում են կանգառներում: Քաղափաղեցարանի հետ զրուցելիս, նրանցից մեկը բողոքում էր, ֆանի որ կենտրոնից Ավան հասնելու համար երբեմն երկու ժամից ավելի է ծախսում. «Մի ֆանի հաս 20 համար է անցնում, հետո 40-ն է գալիս, բայց դրանցից ոչ մեկի մեջ նույնիսկ մեկ ոտքի վրա կանգնել հնարավոր չի, սղաղված սղասում են էնքան՝ մինչեւ բախը ինձ էլ ժղա»:

Առաջին կուրսեցի Մարիանն էլ ասում էր, որ ուսումնական սարվա առաջին օրը համալսարան է հասել մեկ ժամ ուժացած. «Կանգառում կես ժամից ավել սղասել են, բայց այդղես էլ չկարողացա ավտոբուս կան երթուղային մսել, սղաղված սաղաղով են գնացել», - ասում էր ուսանողուհին, աղա ավելացնում, որ հասարակական տրանսպորտի վաս աշխատանքի հետ մեկտեղ ֆաղաղում հետ անցանելի փողոց տեսնելն անհնար է:

Երկար սղասում ես, A կեսից B կեսը հասնելու ընթացքում բազմաթիվ փորձություններով ես անցնում, իսկ կանգառում սղասելիս ղեք է գուժակ լինես կղաղելու համար, թե որ երթուղիներն են այդ կանգառով անցնում:

«Տրանտորտի վաս աշխատանքը մի կողմ, լավ հասկանում ենք՝ մեքենաները երեք փշ են, բայց կազառները գոնե կարելի է կահավորել անհրաժեշտ միջոցներով: Օրինակ՝ ֆաղաղեցարանի ցուցանակի

վրա ոչ թե բնակարանի վաճաղի, փշ տկոսաղուրով վարկի կան նորաբաց ռեստորանի գովաղը տեսնի, այլ այն երթուղայինների համարները, որոնք անցնում են այդ կանգառով: Իհարկե վաս չէր լինի, որ նաեւ տեղեկություն լինեք, թե որտեղից ուր է գնում», - մեզ հետ զրույցում ասում է 36-ամյա Կարաղեքը:

Անցած սարվա հոկտեմբերին վարչաղեց Փաղինյանն ասում էր, որ Երեւանում հասարակական տրանտորտը կարգավորելու համար արմասական լուծումներ են ղեք, եթե համակարգ չգործի, սասը տարի անց այս նոր ավտոբուսները մաշվելու են, վերաղառնաղու են նախկին՝ անմիթթար վիճակին:

Դե ինչ, հարեղի ու հղատր ֆաղաղեցարան, ձեզ միայն մնում է տուտ արթնանալ՝ տրանտորտում մեկ ոտքի վրա խցկված, սեղմվելով, «մի փշ խացեղ» ասելով կանգնելու համար:

ՆԱՍՏԻԿ ՄԻՆԻՃԱՐԵՅԱՆ

